

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

НЕСМАЧНИЙ ІГОР ВІТАЛІЙОВИЧ

Допускається до захисту:

завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент

_____Марія ШКУРАТ
«_____» _____ 2025 р.

**ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

Марія ВАРЛАМОВА, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
к. е. н., доцент

підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Несмачний І. В. Глобальні проблеми та виклики економічного розвитку. Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини. Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2025.

У роботі розглянуто теоретичні основи дослідження глобальних викликів, особливості їх еволюції та класифікації. Проведено дослідження тенденцій розвитку світової економіки в умовах «полікризи», проаналізовано вплив геополітичних, екологічних та соціально-технологічних ризиків. Здійснено діагностику вразливості економіки України до зовнішніх шоків та визначено основні диспропорції.

Основними результатами кваліфікаційної роботи є визначення ієрархії глобальних загроз, оцінка впливу глобальних викликів на економічне зростання, а також економіко-математичне моделювання впливу глобальних викликів та проблем на ВВП України.

Ключові слова: глобальні виклики, глобальні проблеми, економічна стійкість, продовольча безпека, міграція, цифрова трансформація

73 с., 5 табл., 20 рис., бібліограф.: 57 найм.

ANNOTATION

Nesmachnyi I. V. Global issues and challenges of economic development. Specialty 292 International Economic Relations. Educational Program «International Economic Relations». Vasyl' Stus Donetsk National University. Vinnytsia, 2025.

The thesis examines the theoretical foundations of research into global challenges, the peculiarities of their evolution, and their classification. The study investigates trends in the global economy under conditions of “polycrisis” and analyzes the impact of geopolitical, environmental, and socio-technological risks. A diagnosis of the vulnerability of Ukraine’s economy to external shocks has been carried out, and key imbalances have been identified.

The main results of the master's thesis include determining the hierarchy of global threats, assessing the impact of militarization and migration on economic growth, as well as conducting economic-mathematical modeling of the influence of global factors on Ukraine’s GDP.

Keywords: global challenges, global problems, economic resilience, food security, migration, digital transformation.

73 pp., 5 tables, 20 figures, bibliography: 57 references.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ	8
1.1 Поняття та класифікація глобальних проблем і викликів	8
1.2 Теоретичні концепції економічного розвитку в умовах глобальної нестабільності	15
1.3 Міжнародні інституції та механізми регулювання глобальних проблем та викликів	19
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	24
2.1 Аналіз економічних та геополітичних викликів	24
2.2 Екологічні загрози та криза ресурсного забезпечення	30
2.3 Соціальні трансформації та технологічні ризики в умовах цифровізації	36
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ	46
3.1 Аналіз вразливості економіки України до глобальних викликів	46
3.2 Моделювання впливу глобальних викликів на економіку України	53
3.3 Стратегічні напрями забезпечення економічного зростання України в умовах глобальних викликів	58
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження глобальних проблем і викликів економічного розвитку зумовлена поглибленням системної нестійкості світового господарства, що проявляється у взаємопов'язаних економічних, політичних, екологічних та технологічних ризиках. У міру посилення процесів глобалізації економіки національних держав стають дедалі більш інтегрованими у світові виробничі, фінансові й логістичні ланцюги, що підвищує їхню вразливість до зовнішніх шоків. Геоекономічні конфлікти, торговельні обмеження, збройні протистояння та політична фрагментація формують нову архітектуру світового розвитку, у якій економічне зростання вже не може розглядатися як лінійний і гарантований процес. Одним із ключових викликів стає кліматична криза, що породжує масштабні економічні втрати, деформує структуру виробництва, створює додаткові фінансові навантаження на держави та бізнес і актуалізує необхідність переходу до низьковуглецевих моделей розвитку. Зростання соціально-економічної нерівності та поглиблення цифрового розриву підривають соціальну згуртованість, обмежують людський потенціал і знижують інвестиційну привабливість, що перетворює нерівність на довгостроковий ризик для макроекономічної стабільності. Інституційна нестабільність, корупція, слабе верховенство права та дефіцит ефективного глобального врядування посилюють невизначеність і ускладнюють формування стратегій сталого розвитку. Отже, економічний розвиток сьогодні визначається не лише внутрішніми ресурсами держави, а й здатністю адаптуватися до глобальних тенденцій, управляти ризиками та забезпечувати економічну, екологічну й соціальну стійкість. Тому наукове дослідження впливу глобальних проблем на економічний розвиток є критично важливим для обґрунтування нових концептуальних підходів до макроекономічного планування, модернізації моделей публічної політики та формування стратегій сталого зростання у XXI столітті.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика глобальних викликів та економічного розвитку в умовах нестабільності знаходиться у фокусі уваги широкого кола вітчизняних та зарубіжних науковців. Фундаментальні засади дослідження глобальних проблем, зокрема обмеженості ресурсів та меж зростання, були закладені у класичних працях представників Римського клубу [5]. Вагомий внесок у розвиток теорії глобалізації, циклічності економічного розвитку та інституційних пасток зробили такі відомі зарубіжні вчені, як І. Валлерстайн (світо-системний аналіз) [34], Д. Аджемоглу та Д. Робінсон [32], Н. Талеб [30], П. Ромер [35].

Серед українських вчених, які досліджують теоретико-методологічні аспекти глобальних проблем та їх класифікацію, варто виокремити праці Д. Лук'яненка, В. Бакірової, М. Книша та Л. Котика, О. Кислициної [2], О. Шевченко [3], які аналізують сутність та ієрархію сучасних викликів.

Окремі аспекти впливу глобальних проблем на національну економіку та трансформацію міжнародних відносин висвітлено у роботах Т. Гончарової (економічні аспекти) [16], Т. Алексєєвої [20], О. Хаєцької [7], О. Птащенко [13], О. Харуна [15] тощо. Попри значний науковий доробок, стрімка динаміка геополітичних та економічних процесів, зокрема поява нових ризиків, висвітлених у звітах Всесвітнього економічного форуму та міжнародних інституцій, потребує постійного моніторингу та оновлення стратегій адаптації національних економік, що й зумовило вибір теми дослідження.

Метою дослідження є поглиблення теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо подолання глобальних проблем і викликів економічного розвитку.

Для реалізації поставленої мети визначено наступні задачі:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення та класифікації глобальних проблем та викликів сучасності;
- вивчити теоретичні концепції економічного розвитку в умовах глобальної нестабільності;

- охарактеризувати міжнародні інституції та механізми регулювання глобальних проблем та викликів;
- здійснити аналіз сучасних глобальних економічних та геополітичних викликів;
- проаналізувати екологічні виклики та кризу ресурсного забезпечення;
- проаналізувати глобальні соціально-технологічні виклики;
- провести діагностику вразливості економіки України до впливу глобальних проблем;
- побудувати економіко-математичну модель залежності економічного розвитку України від глобальних проблем та викликів;
- обґрунтувати стратегічні напрями забезпечення економічного зростання України в умовах глобальних викликів.

Об’єкт дослідження – процеси трансформації економіки під впливом глобальних проблем та викликів.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та прикладних засад забезпечення економічного розвитку в умовах глобальних проблем та викликів.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить система загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Для розкриття сутності глобальних проблем використано методи аналізу і синтезу, системного підходу та узагальнення. Дослідження динаміки макроекономічних показників здійснено за допомогою статистичного та графічного методів. Для оцінки впливу глобальних викликів на економіку України застосовано кореляційно-регресійний аналіз.

Інформаційна база дослідження охоплює нормативно-правові акти України, аналітичні звіти міжнародних організацій, статистичні дані Державної служби статистики України та Національного банку України, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

Інформація про використання інформаційних технологій. У кваліфікаційній (магістерській) роботі для систематизації великих масивів статистичних даних, здійснення розрахунків у межах кореляційно-регресійного аналізу, а також для графічної візуалізації виявлених тенденцій та результатів моделювання використано табличний процесор MS Excel.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення результатів роботи полягає у можливості використання матеріалів дослідження для подальшого вивчення розробки заходів щодо економічного розвитку в умовах глобальних проблем та викликів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці прикладної економетричної моделі для оцінки впливу безпекових і ресурсних шоків на ВВП, а також у формулюванні стратегічних рекомендацій для органів державної влади щодо адаптації економіки України до глобальних ризиків

Положення, що виносяться на захист:

1. Результати аналізу глобальних проблем та викликів економічного розвитку.
2. Результати економіко-математичного моделювання впливу глобальних проблем та викликів на економічний розвиток України.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ

1.1 Поняття та класифікація глобальних проблем і викликів

У ХХІ столітті світова спільнота зіткнулася з великою кількістю ризиків, які вимагають негайного реагування на наднаціональному рівні. Політичне насильство, розповсюдження зброї масового ураження, продовольчі кризи, дефіцит питної води, неконтрольована міграція та урбанізація це лише частина загроз, від яких жодна окрема держава не здатна захистити своїх громадян самотійно. Сучасна ситуація характеризується комплексним впливом ризиків як на систему міжнародних відносин, так і на внутрішню стабільність країн: напруженість між державами б'є по діяльності транснаціональних корпорацій, а локальні конфлікти призводять до найбільших хвиль біженців з часів Другої світової війни [3].

Проблематика глобальних викликів економічного розвитку стала предметом пильної уваги наукової спільноти та міжнародних організацій у другій половині ХХ століття. Саме в цей період, внаслідок розгортання науково-технічної революції та інтенсифікації міжнародних економічних відносин, людство зіткнулося з якісно новим явищем — глобалізацією господарського життя. Локальні кризи та диспропорції, що раніше мали регіональний характер, трансформувалися у загальнопланетарні загрози, ігнорування яких стало неможливим через ризик незворотної деградації біосфери та гальмування світового економічного зростання [2].

У науковій літературі відсутнє єдине уніфіковане визначення поняття «глобальні проблеми», оскільки це явище є багатограним і досліджується на стику економіки, соціології, екології та політології. Для розуміння сутності досліджуваного явища доцільно систематизувати підходи провідних вітчизняних та закордонних вчених, а також міжнародних інституцій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Підходи до визначення глобальних проблем та ризиків

Автор / Джерело	Визначення
Римський клуб (Д. Медоуз та ін.) [5]	Глобальні проблеми – «складне сплетіння проблем, які неможливо вирішити поодиночки» [5]
Організація Об'єднаних Націй	Глобальні проблеми – проблеми, що «виходять за межі національних кордонів і не можуть бути вирішені жодною країною самостійно» [10]
Всесвітній економічний форум	«Глобальний ризик — це можливість виникнення події або умов, які, у разі настання, призведуть до значного негативного впливу на значну частину світового ВВП, населення або природних ресурсів» [11]
Хаєцька О. П.	«Глобальні проблеми – фундаментальні проблеми людства, від вирішення яких залежить виживання і розвиток людського роду» [7]
Шевченко О.	«Глобальні виклики – будь-які глобальні тенденції розвитку чи деградації, що несуть в собі потенціал для серйозних глобальних дій, можуть створити гуманітарні чи політичні проблеми і змінити оточуюче середовище, в якому міжнародні актори діятимуть найближчими роками» [3]
Кислицина О. В.	«Глобальні проблеми – це проблеми, що стосуються (в тій чи іншій мірі) всіх країн і народів, вирішення яких можливе лише об'єднаними зусиллями всієї світової спільноти» [2]

Джерело: складено автором на основі [5, 10, 11, 7, 3, 2]

Аналіз наведених визначень дозволяє виділити три основні ознаки глобальних проблем:

- 1) планетарний масштаб поширення;
- 2) гострота прояву, що загрожує існуванню цивілізації;
- 3) необхідність консолідації зусиль світової спільноти для їх подолання.

Усвідомлення глобальності економічних викликів відбувалося еволюційно. Можна виділити кілька етапів формування цього поняття в економічній думці.

Перший етап (кінець 1960-х – початок 1970-х рр.) пов'язаний із виникненням інституціональних засад дослідження майбутнього. Ключову роль тут відіграв Римський клуб, заснований у 1968 році італійським економістом Ауреліо Печчеї. Оприлюднення у 1972 році першої доповіді Клубу «Межі зростання» (The Limits to Growth) справило значний ефект на усвідомлення проблем. Вперше за допомогою комп'ютерного моделювання

було доведено, що економічна система не може нескінченно зростати в обмеженому фізичному середовищі [1].

Другий етап (1980-ті – 1990-ті рр.) характеризується зміщенням акцентів від простої констатації загроз до пошуку шляхів їх вирішення. Знаковою подією стала публікація у 1987 році звіту Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку під назвою «Наше спільне майбутнє». Саме в цьому документі було сформульовано концепцію сталого розвитку, яка запропонувала баланс між економічним зростанням та збереженням довкілля. У цей період глобальні проблеми починають чітко класифікувати на екологічні, демографічні та економічні.

Третій, сучасний етап відзначається ускладненням структури глобальних викликів. Світова економіка зіткнулася з явищами фінансової турбулентності, пандемічними шоками та поверненням геополітичних конфліктів. Сучасний дискурс, який, зокрема, просуває Всесвітній економічний форум, оперує поняттям «полікриза» – ситуація, коли різні ризики (екологічні, безпекові, економічні) взаємодіють між собою, посилюючи сукупний негативний ефект.

Існує багато підходів щодо класифікації глобальних проблем, але в першу чергу варто звернути увагу на Глобальні питання порядку денного визначені ООН. До порядку денного входять як питання технологічного та безпекового характеру, так і соціально-гуманітарні проблеми. Так, ООН приділяє увагу регулюванню атомної енергії, сприяючи її мирному використанню, але й контролюючи нерозповсюдження ядерної зброї. Окремим географічним пріоритетом виділено комплексний розвиток Африки, де ООН координує допомогу у розбудові демократичних інститутів та соціально-економічному прогресі (рис. 1.1).

Атомна енергія	Гендерна нерівність	Деколонізація	Демократичне управління	Діти
Африка	Охорона здоров'я	Зміна клімату	Штучний інтелект	Космічний простір
Біженці	Ліквідація злиднів	Міграція	Права людини	Водні ресурси
Безпека людей та молоді в інтернеті	Мир та безпека	Світовий океан та морське право	Психічне здоров'я та благополуччя	Роззброєння
Боротьба з тероризмом	Боротьба з наркотиками	Народонаселення	Старіння	Харчування

Рисунок 1.1 – Глобальні питання порядку денного визначені ООН
Джерело: побудовано за [10]

Величезний блок питань присвячений захисту людей. Це проблеми біженців, кількість яких у світі перевищила 110 мільйонів осіб, та захист дітей і молоді, зокрема забезпечення їхньої безпеки в Інтернеті. На порядку денному стоять глобальні зусилля з боротьби з наркотиками та боротьби з тероризмом. ООН активно займається питаннями забезпечення базових потреб та прав людини, таких як доступ до водних ресурсів, просування гендерної рівності, захист прав дітей, глобальна охорона здоров'я, де провідну роль відіграє ВООЗ та боротьба з такими хворобами, як СНІД [10].

Ключовим екзистенційним викликом визнано зміну клімату, що вимагає скоординованих дій усієї світової спільноти. Політичний та правовий фундамент діяльності ООН складають питання деколонізації, яка стала одним з перших успіхів Організації, просування демократичного врядування,

зміцнення міжнародного права та правосуддя, а також захист фундаментальних прав людини.

Технологічний прогрес також знайшов своє відображення у порядку денному. ООН розглядає як можливості, так і ризики, пов'язані з розвитком штучного інтелекту, використанням інновацій у сфері даних для цілей сталого розвитку, і навіть питання мирного освоєння космічного простору [10].

Економічний та соціальний розвиток представлений такими напрямками, як ліквідація бідності, вирішення проблем міграції, забезпечення глобального доступу до харчування, сталий розвиток населених пунктів та реагування на демографічні виклики, пов'язані зі зростанням народонаселення та старінням. Важливими інструментами для досягнення цих цілей є зміцнення системи багатосторонності та організація ефективного кризового реагування на гуманітарні надзвичайні ситуації. ООН визнає важливість захисту екосистем, зокрема Світового океану, та вирішення проблем психічного здоров'я як невід'ємної складової людського благополуччя [10].

Другою важливою деталізованою класифікацією глобальних викликів є класифікація Всесвітнього економічного форуму, яка групує 29 глобальних ризиків у п'ять категорій (рис. 1.2):

Рисунок 1.2 – Класифікація глобальних ризиків за підходом

Всесвітнього економічного форуму

Джерело: побудовано за [8]

1. Економічні ризики. Сюди віднесено нестабільність цін та переоцінку активів; тривалу дефляцію або наднизьку інфляцію; колапс фінансових інституцій; кризи ліквідності та суверенного боргу. Окремо виділяється проблема недостатнього інвестування в критичну інфраструктуру та високе структурне безробіття. Значний вплив мають шоківі коливання цін на енергоносії та незаконна торгівля, що підриває глобальне зростання [8].

2. Ризики навколишнього середовища (екологічні). До цієї групи ВЕФ відносить екстремальні погодні явища, які завдають шкоди інфраструктурі; провал кліматичної політики урядів щодо адаптації до змін клімату; втрату біорізноманіття та руйнування екосистем. Також сюди входять природні та антропогенні катастрофи.

3. Геополітичні ризики. Визначаються корупцією та нездатністю урядів керувати країною; міждержавними конфліктами; терористичними атаками; державними переворотами та наявністю зброї масового знищення.

4. Соціальні ризики. Охоплюють нераціональне міське планування; продовольчі кризи; масштабну вимушену міграцію; глибоку соціальну нестабільність та поширення інфекційних захворювань. Критичним є зниження доступу до якісної прісної води.

5. Технологічні ризики. Пов'язані з негативними наслідками впровадження штучного інтелекту та біотехнологій; відмовою критичної інформаційної інфраструктури; масштабними кібератаками та крадіжками конфіденційних даних.

Експерти ВЕФ ранжують ці ризики за критеріями «ймовірність» та «вплив». Аналіз динаміки показує, що найбільш ймовірним ризиком останніх років визнається масштабна вимушена міграція та екстремальні погодні явища.

Багато підходів щодо класифікації глобальних проблем наведено і українськими дослідниками. Зокрема, Гончарова Т. О. розділяє глобальні проблеми на 3 групи (рис. 1.3) [16].

Перша група об'єднує проблеми, що виникають у сфері взаємодії природи і суспільства. До них належать найбільш гострі виклики, пов'язані з антропогенним навантаженням на екосистеми планети, зокрема екологічна, енергетична, сировинна та продовольча проблеми. Ця ж категорія охоплює завдання, пов'язані з раціональним освоєнням ресурсів Світового океану та космічного простору, а також із збереженням миру як базової умови для гармонійної взаємодії людства з навколишнім середовищем.

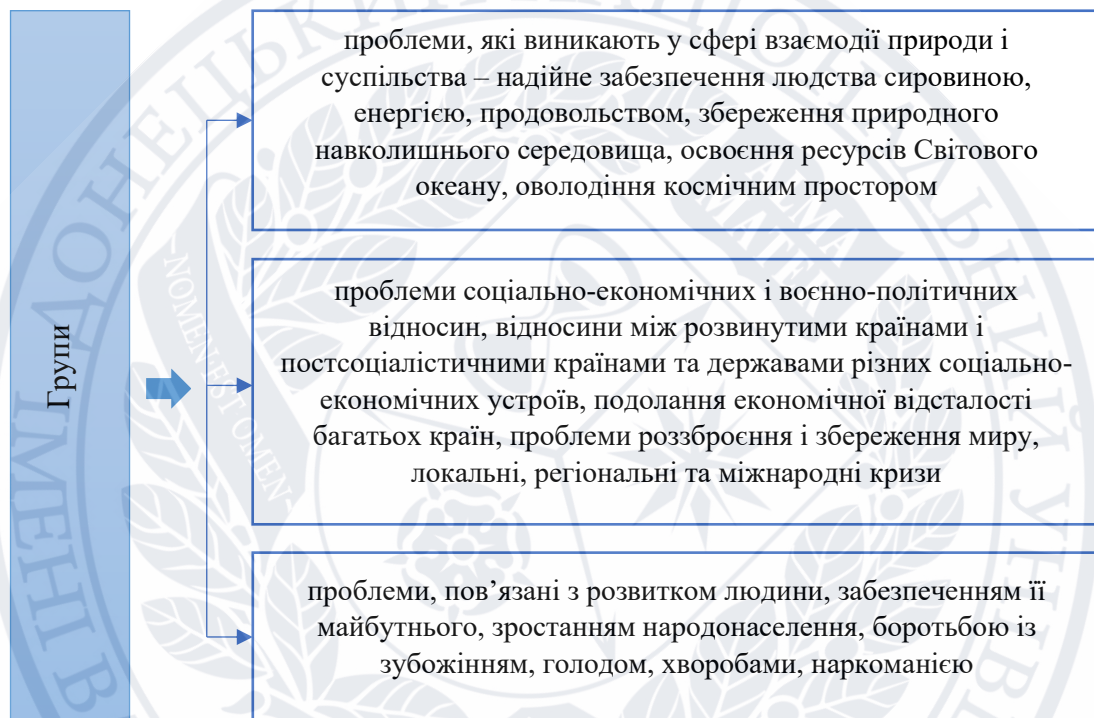

Рисунок 1.3 – Класифікація глобальних проблем сучасності

Джерело: побудовано за [16].

Друга група включає проблеми, що стосуються соціально-економічних та політичних відносин у глобальному суспільстві. Центральне місце тут посідає проблема війни і миру, що включає необхідність роззброєння та ефективної боротьби з міжнародним тероризмом. До цієї групи також належать виклики, пов'язані з подоланням економічної відсталості та бідності, що відображають глибокий розрив у рівнях розвитку між країнами світу. Крім того, сюди відносять демографічну проблему, пов'язану з нерівномірним

зростанням населення, а також глобальні загрози транснаціональної злочинності та наркобізнесу.

Третя група об'єднує проблеми, що безпосередньо стосуються співвідношення індивіда та суспільства і майбутнього самої людини як біосоціальної істоти. Сюди належать глобальні проблеми охорони здоров'я, зокрема необхідність боротьби з пандеміями, такими як СНІД, та іншими небезпечними захворюваннями, наприклад, туберкульозом та серцево-судинними недугами. Ця ж група охоплює виклики у сфері освіти та культурного розвитку, включаючи боротьбу з неграмотністю та збереження культурної спадщини людства.

Важливо підкреслити, що поділ проблем, ризиків та викликів є умовним, оскільки всі глобальні проблеми сучасності тісно взаємопов'язані та утворюють єдину складну систему, де загострення в одній сфері неминуче провокує кризові явища в інших.

1.2 Теоретичні концепції економічного розвитку в умовах глобальної нестабільності

Трансформація характеру глобальних загроз, зумовила зміни у парадигмі економічної теорії. Якщо впродовж більшої частини XX століття домінуючою метою економічної політики вважалося кількісне економічне зростання, що вимірювалося виключно динамікою ВВП, то сучасна наука акцентує увагу на якості цього зростання, його безпеці та інклюзивності. В умовах глобальної турбулентності теоретичний базис дослідження спирається на синтез концепції сталого розвитку, теорії економічних циклів та новітніх підходів до управління невизначеністю.

Окремий і найбільш критичний кластер глобальних викликів формується в системі «Суспільство — Природа». У науковій літературі цю групу проблем визначають як еколого-ресурсні суперечності. Їхня економічна сутність полягає у фундаментальному конфлікті між безмежно зростаючими

потребами світової економіки та обмеженою ємністю біосфери, яка втрачає здатність до самовідновлення та асиміляції відходів виробництва.

Теоретичним підґрунтям для аналізу цієї системи є вчення про ноосферу, розроблене В. Вернадським. Згідно з ним, людська діяльність стала геологічною силою, здатною змінювати фізичний стан планети. Якщо раніше природа розглядалася економічною теорією як «безкоштовне благо» та невичерпний ресурс, то сьогодні вона перетворилася на лімітуючий фактор економічного зростання.

Структурно проблеми системи «Суспільство-Природа» класифікують за трьома напрямками.

- 1) Проблеми ресурсозабезпечення.
 - Енергетична проблема.
 - Сировинна проблема.
- 2) Проблеми навколишнього середовища.
 - Глобальна зміна клімату.
 - Забруднення довкілля.
- 3) Проблеми життєзабезпечення.
 - Продовольча безпека.
 - Збереження біорізноманіття.

Саме загострення дисбалансів у системі «Суспільство- Природа» стало головним драйвером перегляду економічної парадигми та переходу до моделі Сталого розвитку, яка намагається збалансувати економічні апетити людства з екологічними межами планети [1].

Центральне місце в сучасній економічній думці посідає Концепція сталого розвитку. Її інституційне оформлення як головної стратегії людства пов'язане з діяльністю Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку під керівництвом Г. Харлем Брундтланд. У знаковій доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987) було сформульовано класичне визначення: сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього

покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [28].

Ця концепція докорінно змінила архітектуру економічного аналізу, запровадивши так звану «тріаду сталого розвитку». Вона передбачає збалансовану взаємодію трьох компонентів:

- економічна складова – перехід від екстенсивного використання ресурсів до інтенсивних, ресурсозберігаючих технологій та створення прибутку без руйнування капітальної бази (включно з природним капіталом).

- екологічна складова – визнання того факту, що біосфера має фізичні межі витривалості. Як зазначалося у доповідях Римського клубу, ігнорування екологічних меж веде до колапсу економічної системи.

- соціальна складова – орієнтація на людський розвиток, забезпечення соціальної справедливості та культурного різноманіття [28].

Розуміння глобальних проблем було б неповним без урахування циклічної природи економічної динаміки. Теорія економічних циклів акцентує увагу, що розвиток світової економіки є нелінійним процесом, який проходить через фази піднесення, піку, спаду та депресії. Особливе значення для аналізу глобальних викликів мають довгі хвилі М. Кондратьєва тривалістю 40–60 років, в основі яких лежить зміна технологічних укладів. Глобальні проблеми такі як вичерпання традиційних енергоресурсів або екологічні кризи – часто виступають тригерами, що провокують завершення одного циклу і болісний перехід до іншого. Наприклад, енергетичні кризи 1970-х років прискорили перехід до енергоефективних технологій, а сучасна кліматична криза стимулює розвиток «зеленої» економіки. Коротші цикли (наприклад, цикли Жугляра) демонструють вразливість фінансових ринків до локальних шоків, які в умовах глобалізації миттєво трансформуються у світові кризи [29].

Окрім циклічної динаміки, важливим теоретичним інструментом для розуміння архітектури глобальних дисбалансів є світо-системний аналіз, розроблений американським соціологом Іммануїлом Валлерстайном. Згідно з цією теорією, світова економіка являє собою єдину систему, ієрархічно

поділену на «ядро» (високорозвинені країни Заходу), «напівпериферію» та «периферію». Глобальні проблеми в цій моделі розглядаються не як випадкові збої, а як структурний наслідок нерівномірного обміну, коли країни «ядра» перекладають екологічні та ресурсні ризики на країни периферії [34].

Водночас, в умовах четвертої промислової революції класичні фактори виробництва поступаються місцем інформаційним. Це актуалізує теорію ендогенного зростання, представником якої є Нобелівський лауреат Пол Ромер. На відміну від неокласиків, П. Ромер довів, що технологічні зміни та людський капітал є внутрішніми факторами системи, які здатні забезпечити необмежене зростання. Саме ця теорія лежить в основі стратегій цифрової трансформації економік, які намагаються подолати ресурсну залежність через інвестиції в дослідження та розробки та освіту [35].

В умовах посилення невизначеності у XXI столітті класичні теорії доповнюються сучасними концепціями адаптації до шоків. Однією з найбільш впливових стала теорія «Чорних лебедів», запропонована Насімом Талебом. Вона описує важкопрогнозовані та рідкісні події, які мають колосальні наслідки для світової економіки. Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні є класичними прикладами таких подій, які руйнують традиційні прогностичні моделі та змушують уряди діяти в умовах абсолютної невизначеності [30].

Відповіддю на загрозу соціальної дезінтеграції стала концепція Інклюзивного розвитку. Вона наголошує, що економічне зростання саме по собі не вирішує проблему бідності та нерівності. Навпаки, концентрація капіталу в умовах глобалізації проблема «Північ-Південь» посилює соціальну напругу, що стає підґрунтям для міграційних криз та політичного радикалізму. Інклюзивний підхід передбачає створення рівних можливостей для всіх верств населення та справедливий розподіл благ, що розглядається як запорука довгострокової стабільності [32].

Найновішою парадигмою, яка набуває критичного значення для України, є економіка стійкості. На відміну від традиційної економіки, яка

прагне максимізації ефективності, економіка стійкості фокусується на здатності системи поглинати шоки, адаптуватися до них та відновлюватися, можливо, змінюючи свою структуру. У зв'язку диверсифікацію ланцюгів постачання, створення стратегічних резервів, розвиток децентралізованих систем (наприклад, в енергетиці) та гнучкість ринку праці. Саме резильєнтність стає ключовим критерієм успішності національних економік в епоху перманентних глобальних викликів.

Таким чином, сучасна теоретична база дослідження є мультидисциплінарною. Вона поєднує імперативи сталого розвитку (баланс цілей), розуміння циклічності процесів (динаміка змін) та інструментарій економіки стійкості (механізми виживання), що дозволяє комплексно підійти до аналізу глобальних проблем та пошуку шляхів їх вирішення.

1.3 Міжнародні інституції та механізми регулювання глобальних проблем та викликів

Об'єктивна необхідність регулювання глобальних проблем економіки на сучасному етапі зумовлена тим фактом, що процеси глобалізації значно випередили формування відповідних політичних та правових механізмів контролю. Ринок став глобальним, тоді як регулювання значною мірою залишається національним, що призводить до накопичення системних дисбалансів, які неможливо усунути без наднаціональної координації. У відповідь на ці виклики сформувалася система «глобального управління» = складна архітектура міжнародних відносин, що охоплює сукупність інституцій, правил, норм та процедур, через які держави та недержавні актори намагаються управляти спільними справами планетарного масштабу.

Центральне місце в цій системі посідає Організація Об'єднаних Націй та її розгалужена мережа спеціалізованих установ. ООН є унікальною за своєю універсальністю платформою для політичного діалогу, де практично всі країни світу можуть обговорювати існуючі проблеми.

Ключовим інструментом ООН у сфері економічного розвитку є Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року, що включає 17 глобальних Цілей сталого розвитку (рис. 1.4).

Рисунок 1.4 – Цілі Сталого розвитку

Джерело: [26]

Документ є комплексною «дорожньою картою» для людства, яка базується на архітектурі «5P» - «People», «Planet», «Prosperity», «Peace», «Partnership», та визначає пріоритети у боротьбі з бідністю (ЦСР 1), голодом (ЦСР 2), нерівністю (ЦСР 10), зміною клімату (ЦСР 13) та іншими викликами. Програми розвитку ООН, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітня продовольча програма та інші агентства мобілізують мільярди доларів фінансової та технічної допомоги для реалізації конкретних проєктів у країнах, що розвиваються [26].

У сфері регулювання глобальної економіки, фінансів та торгівлі провідну роль відіграють так звані «Бреттон-Вудські інституції» та Світова організація торгівлі.

Міжнародний валютний фонд, створений для підтримання стабільності світової фінансової системи, сьогодні виконує три ключові функції:

- глобальний економічний моніторинг та прогнозування;
- надання технічної допомоги урядам та центральним банкам у проведенні реформ;
- надання коротко- та середньострокових стабілізаційних кредитів країнам, що стикаються з кризою платіжного балансу [36].

Програми Stand-By та Механізм розширеного фінансування, допомагають країнам уникнути дефолту, але часто обумовлені жорсткими вимогами щодо фіскальної консолідації та структурних реформ. Група Світового банку, у свою чергу, фокусується на довгостроковому розвитку та боротьбі з бідністю. Через свої інституції він фінансує масштабні інфраструктурні, соціальні та інституційні проєкти в країнах із середнім та низьким рівнем доходу. Світова організація торгівлі встановлює глобальні «правила гри» у міжнародній торгівлі, сприяючи зниженню тарифних та нетарифних бар'єрів. Її унікальним інструментом є Орган врегулювання суперечок, що дозволяє країнам вирішувати торговельні конфлікти в цивілізований правовий спосіб.

Проте в останні роки ці інституції стикаються зі зростаючою кризою легітимності та ефективності, їх критикують за недостатню гнучкість, повільність у прийнятті рішень, домінування інтересів розвинених країн та нездатність адаптувати свої правила до нових реалій, зокрема до регулювання цифрової торгівлі [36].

Для вирішення специфічних глобальних проблем існують вузькоспеціалізовані міжнародні організації та конвенційні режими. У боротьбі зі зміною клімату центральну роль відіграє Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та такі інструменти, як Паризька угода. Вона запровадила інноваційний підхід, заснований на національно визначених внесках, де кожна країна самостійно визначає свої цілі зі скорочення викидів, що забезпечило

широку участь, але водночас створило проблему недостатності сукупних амбіцій для досягнення поставлених кліматичних цілей.

Всесвітня організація охорони здоров'я координує міжнародні зусилля у боротьбі з пандеміями, як це було під час пандемії COVID-19, розробляючи стандарти лікування, оголошуючи надзвичайні стани та організовуючи глобальні кампанії з вакцинації. Такі структури, як Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, займаються проблемами глобальної продовольчої безпеки, здійснюючи моніторинг, надаючи технічну допомогу та розробляючи стратегії для підвищення стійкості агропродовольчих систем.

Окрім формальних міжурядових організацій, дедалі важливішу роль у глобальному врядуванні відіграють неформальні об'єднання та форуми, - «Велика сімка» (G7) та «Велика двадцятка» (G20) – об'єднання провідних розвинених та найбільших економік світу, що розвиваються, не мають формальних повноважень чи постійного секретаріату, але їхні щорічні саміти є ключовим майданчиком для узгодження позицій з найактуальніших питань глобальної економічної та фінансової політики. Рішення, прийняті на цих зустрічах, мають характер «м'якого права», але завдяки політичній вазі учасників вони часто стають основою для подальших дій у рамках МВФ, Світового банку та інших інституцій. Саме скоординовані дії G20 допомогли запобігти колапсу світової фінансової системи під час кризи 2008-2009 років. Сьогодні G7 відіграє провідну роль у координації санкційної політики проти Росії та наданні фінансової допомоги Україні.

Висновки до розділу 1

Узагальнення теоретичних підходів щодо глобальних проблем дозволило зробити висновок, що вони є об'єктивним наслідком процесів глобалізації, які сформували єдиний, але вразливий до сучасних викликів світогосподарський простір. Аналіз генезису поняття від доповідей Римського клубу про «межі зростання» до сучасних звітів Всесвітнього економічного

форуму демонструє трансформацію глобальних викликів із суто ресурсних дисбалансів у складну систему «полікризи». На сучасному етапі найбільш релевантною є класифікація ризиків за методологією WEF, яка виділяє п'ять взаємопов'язаних кластерів – економічні, геополітичні, екологічні, соціальні та технологічні.

Еволюція наукової думки щодо економічного розвитку в умовах глобальної нестабільності демонструє зміну парадигми від концепцій кількісного зростання до моделей якісного, безпечного та інклюзивного розвитку.

Регулювання глобальних процесів здійснюється через систему глобального управління, яка включає розгалужену мережу інституцій на чолі з ООН, Бреттон-Вудськими установами та СОТ. Стратегічним орієнтиром для цієї системи є Цілі сталого розвитку до 2030 року, які є своєрідною дорожньою картою для урядів країн світу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1 Аналіз економічних та геополітичних викликів

Сучасний ландшафт світової економіки формується під впливом безпрецедентної конвергенції макроекономічних дисбалансів та геополітичної напруженості. Згідно з останньою доповіддю Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) The Global Risks Report світ увійшов у період високої турбулентності, де традиційні економічні ризики посилюються новими загрозами. Глобальна економіка втрачає запас міцності, а геоекономічне протистояння стає домінуючим фактором, що визначає траєкторію розвитку на наступне десятиліття [40].

Відповідно до звіту ВЕФ спостерігається погіршення глобальних настроїв – 62% опитаних експертів прогнозують «бурхливий» або «штормовий» розвиток подій у довгостроковій перспективі 10 років, що свідчить про кризу довіри до здатності існуючих інституцій керувати глобальною стабільністю.

У рейтингу поточних ризиків 2025 року перше місце посідає «міждержавний збройний конфлікт» (рис. 2.1), що свідчить про входження світу у фазу «геополітичної рецесії», яка характеризується розпадом архітектури безпеки.

На другому місці знаходяться екстремальні погодні явища, на третьому – геоекономічне протистояння що підтверджує тісний зв'язок між війною та економічними інструментами впливу.

Варто зазначити, що економічні ризики, такі як економічний спад та інфляція, хоча і поступилися місцем безпековим загрозам у рейтингу сприйняття, залишаються ключовими факторами нестабільності, інтегрованими у ризик геоекономічної конфронтації.

Рисунок 2.1 – Поточний ландшафт глобальних ризиків на 2025 рік

Джерело: [40]

Зазначені тенденції чітко демонструють зміщення фокусу світової спільноти з суто фінансових проблем на питання фізичного виживання та безпеки.

Детальний аналіз архітектури ризиків 2025 року свідчить про те, що світ увійшов у стан «геополітичної рецесії» - період, який характеризується високою кількістю конфліктів та одночасно послабленням мультилатералізму.

Динаміка збройних конфліктів набула загрозливого характеру. З 2014 року їх кількість залишається стабільно високою порівняно з періодом 1990–

2010 років. Однак, якщо раніше переважали внутрішньодержавні конфлікти, то зараз на передній план виходять міждержавні війни, що мають руйнівний вплив на глобальну економіку.

Економічним виміром цієї тенденції є безпрецедентне зростання військових витрат. У 2023 році світові військові витрати зросли сьомий рік поспіль, досягнувши 2,4 трлн доларів США [41]. На п'ять країн-лідерів припадає 61% цих витрат. Така мілітаризація створює ефект витіснення: ресурси, які могли б бути спрямовані на інфраструктуру, освіту чи «зелений перехід», перерозподіляються на оборону (рис. 2.2).

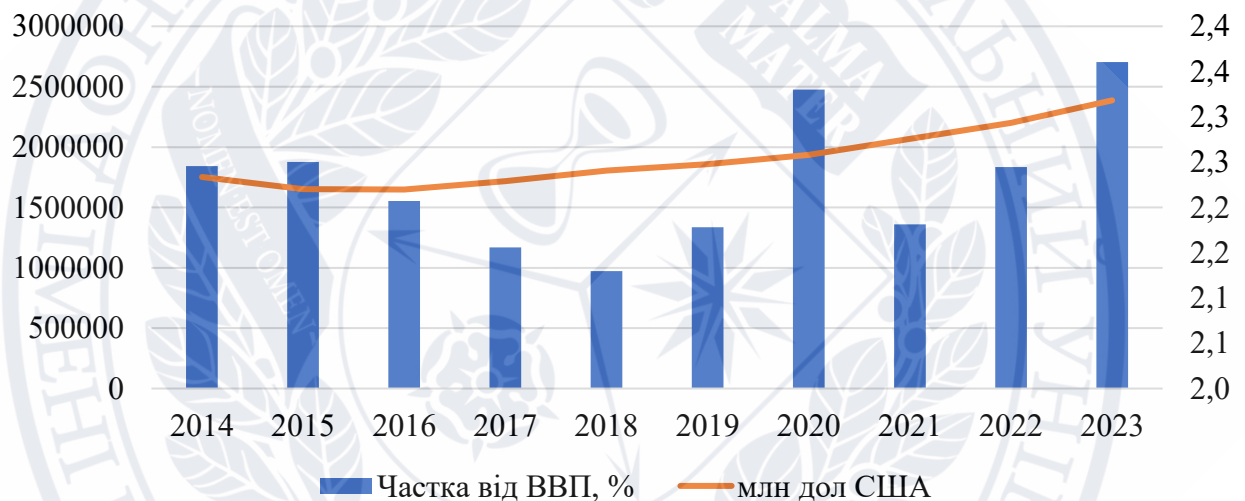

Рисунок 2.2 – Динаміка світових військових витрат, млн дол. США

Джерело: побудовано за [41]

Ризик ескалації залишається критичним, оскільки є можливість розширення географії конфліктів, що може призвести до подальших шоків на ринках енергоносіїв та продовольства.

Дані ВЕФ також підкреслюються результатами аналізу Глобального індексу миру. Звіт 2025 року свідчить про те, що світова спільнота перебуває в стані перманентного зниження рівня безпеки. Експерти фіксують найнижчий рівень глобального миру за всю історію спостережень Індексу, причому негативна динаміка спостерігається щорічно, починаючи з 2014 року. За

останнє десятиліття ситуація дестабілізувалася у 100 країнах світу, що свідчить про системний характер поточної кризи [43].

Ключові індикатори, що передують масштабним конфліктам, сьогодні досягли найвищих значень з часів Другої світової війни. Звіт констатує початок нової геополітичної ери, яку характеризують як «Великий розкіл» - фундаментальну перебудову світового порядку. Тенденції супроводжуються рекордною кількістю активних конфліктів за участю держав, наразі їх налічується 59. Одночасно посилюється інтернаціоналізація війни – у 2024 році 78 країн були тією чи іншою мірою залучені до збройних протистоянь за межами своїх кордонів.

Інтенсифікація бойових дій призвела до різкого зростання смертності. У 2024 році зареєстровано 152 000 смертей, безпосередньо пов'язаних із конфліктами. У 17 країнах кількість загиблих внаслідок внутрішніх конфліктів перевищила 1000 осіб, що є найвищим показником з 1999 року, а ще у 18 країнах зафіксовано понад 100 жертв та свідчить про розширення географії насильства [42].

Світ проходить через переломний етап фрагментації влади та впливу. Якщо після закінчення холодної війни налічувалося лише 13 країн зі значним глобальним впливом, то до 2023 року їх кількість зросла до 34. Наростаюча наполегливість «середніх держав», конкуренція великих гравців та поширення асиметричних технологій ведення війни на тлі зростання боргів у нестабільних економіках створюють вибухонебезпечне підґрунтя для подальших ескалацій.

Окремо варто відзначити економічний вимір насильства. Глобальний економічний вплив насильства у 2024 році досяг 19,97 трильйона доларів США, що еквівалентно 11,6% світового ВВП. При цьому лише прямі військові витрати становили 2,7 трильйона доларів, що відволікає значні ресурси від цілей сталого розвитку [42].

Наступним критичним елементом аналізу є ризик «Геоекономічного протистояння», який експерти ВЕФ визначають як використання економічних важелів – санкцій, тарифів, інвестиційного скринінгу, для досягнення

геополітичних цілей. У короткостроковій перспективі (2 роки) цей ризик посідає 9-те місце у загальному рейтингу, але його вплив на структуру світової торгівлі є визначальним.

Згідно з даними звіту, взаємозв'язок між конфліктами та економікою є двостороннім. «Геоелектронічне протистояння» безпосередньо корелює з «Кібершпигунством», «Збоями в ланцюгах постачання» та «Міждержавними конфліктами». Політична напруга провокує санкційні війни, які, у свою чергу, руйнують критичну інфраструктуру та ланцюги постачання. Дослідження показують, що вразливість до обмежувальних торговельних заходів є найвищою для країн Східної Азії (Південна Корея, Китай, Японія), проте наслідки фрагментації відчуватимуть і країни, що розвиваються, через зниження глобального попиту.

Хоча в глобальному рейтингу ризиків загроза «Економічного спаду» опустилася на 6-те місце у поточному дослідженні, аналіз на рівні окремих країн виявляє інші тенденції.

Для бізнес-лідерів у багатьох регіонах світу рецесія та стагнація залишаються загрозою №1. Ризик економічного спаду очолює рейтинг ризиків у 25 країнах, у тому числі провідні економіки G7 (США, Велика Британія) та ключові ринки, що розвиваються (Бразилія, Малайзія).

Така дисоціація між глобальним та національним рівнями сприйняття пояснюється тим, що інфляційний тиск та високі відсоткові ставки продовжують пригнічувати ділову активність. Для бізнесу це означає зростання вартості капіталу та падіння споживчого попиту.

Такі ризики як «Борг» та «Розрив бульбашки активів» хоч і не увійшли до глобального топ-10, демонструють високу актуальність для урядового сектору та країн, що розвиваються. Боргова криза залишається хронічною проблемою, яка обмежує фіскальний простір держав для реагування на нові шоки.

Окремої уваги заслуговує динаміка інфляційних процесів. Хоча у звіті The Global Risks Report 2025 ризик «Інфляція» опустився на 29-те місце в

глобальному рейтингу, це свідчить не про зникнення проблеми, а про її перехід у хронічну фазу. Світова економіка стикається з ефектом високих цін – темпи зростання цін сповільнилися, але вартість життя залишається на пікових рівнях, що продовжує ерозію реальних доходів населення. Аналіз динаміки інфляційних процесів за останнє десятиліття (рис. 2.3) дозволяє виділити чіткий структурний розлом. У період 2014–2020 років світова економіка перебувала в зоні цінової стабільності, де середній рівень інфляції не перевищував 2,4%. Однак, починаючи з 2021 року, під впливом постпандемічного відновлення попиту та згодом — енергетичної кризи, спровокованої війною в Україні, світ стикнувся з інфляційним шоком. Пікове значення було зафіксовано у 2022 році на рівні 7,9%, що стало максимумом за кілька десятиліть.

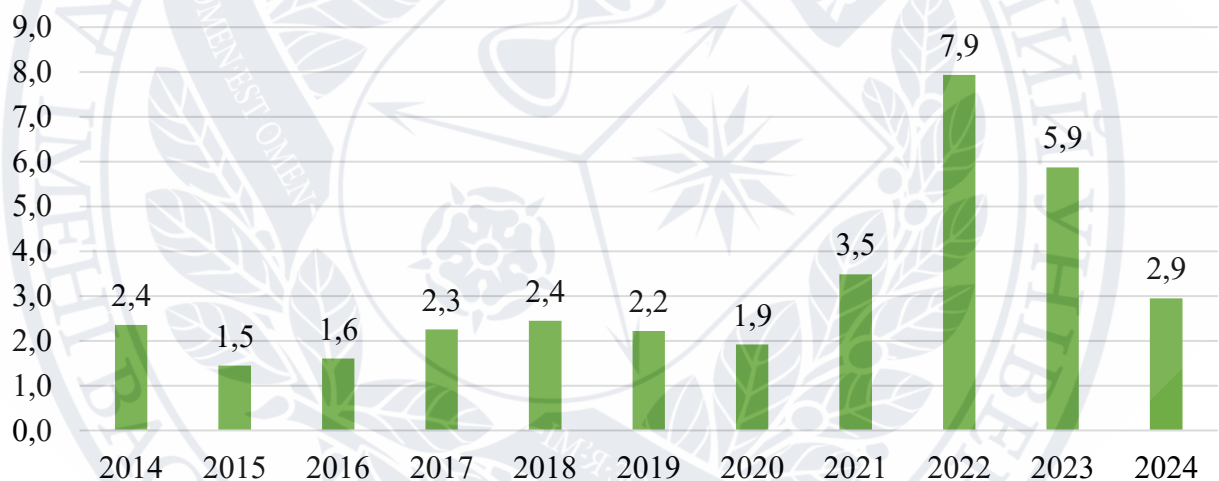

Рисунок 2.3 – Динаміка інфляції у світі, %

Джерело: побудовано за [41]

Тривожною тенденцією 2025 року став різкий стрибок ризику «Злочинна та незаконна економічна діяльність». Згідно з даними ВЕФ, цей ризик показав найбільше зростання у рейтингу, піднявшись одразу на 17 позицій до 11-го місця у короткостроковій перспективі [40]. Це явище безпосередньо пов'язане з геополітичною фрагментацією та технологічним розвитком наступним чином:

- санкційні режими стимулюють розвиток «тіньового флоту» та нелегальних схем торгівлі енергоносіями;
- кіберзлочинність стає інструментом гібридної війни, завдаючи прямих фінансових збитків глобальній економіці;
- нелегальні фінансові потоки підривають стабільність фінансових інституцій.

Таким чином, можна констатувати, що світова система увійшла у стан структурної трансформації. Пріоритет економічної ефективності, який домінував у епоху глобалізації, остаточно поступився місцем пріоритету національної безпеки та стійкості. Економічні відносини дедалі частіше використовуються як зброя, а гібридні загрози розмивають межу між станом миру та війни, створюючи вкрай несприятливе зовнішнє середовище для країн, що розвиваються.

2.2 Екологічні загрози та криза ресурсного забезпечення

В короткостроковому горизонті світова увага прикута до геополітичної турбулентності, довгострокова траєкторія глобального розвитку визначається здатністю людства подолати системну кризу у сфері екології та ресурсного забезпечення. Аналіз даних провідних міжнародних інституцій дозволяє констатувати, що світ зіткнувся з безпрецедентним накладанням трьох взаємопов'язаних криз: кліматичної, енергетичної та продовольчої, які формують нову реальність жорстких фізичних та цінових обмежень для економічного зростання.

Згідно з методологією Всесвітнього економічного форуму, екологічні ризики абсолютно домінують у довгостроковій перспективі. У звіті The Global Risks Report 2025 перші чотири місця в рейтингу найбільш серйозних глобальних ризиків на наступне десятиліття займають саме екологічні загрози:

- екстремальні погодні явища,
- втрата біорізноманіття,

– критичні зміни систем Землі; дефіцит природних ресурсів [40].

Як зазначено в дослідженнях ООН, Фундаментальною основою екологічної кризи є глобальна зміна клімату, що визначається як довгострокова трансформація температурних режимів та погодних умов. Хоча історично кліматичні коливання могли бути зумовлені природними факторами (зокрема, сонячною активністю та вулканізмом), сучасний науковий консенсус однозначно визначає антропогенний фактор домінуючим драйвером потепління з початку індустріальної епохи (XIX ст.). Основним механізмом цього процесу є спалювання викопних видів палива — вугілля, нафти та газу, що призводить до акумуляції парникових газів в атмосфері [51].

Науково доведено наявність прямої кореляції між концентрацією парникових газів та середньою глобальною температурою. Дві третини цього антропогенного впливу припадає на діоксид вуглецю (CO_2), обсяги якого неухильно зростають. Ефект «парникової ковдри» порушує тепловий баланс планети, затримуючи сонячну енергію [51].

Згідно з оцінками Програми ООН з навколишнього середовища, підписання Паризької угоди у 2015 році дозволило дещо скоригувати траєкторію викидів. Якщо за інерційним сценарієм прогнозувалося зростання викидів на 16% до 2030 року, то поточні політики обмежують це зростання до 3%. Однак наявного прогресу критично недостатньо: для утримання глобального потепління в межах цільових показників 2°C та $1,5^\circ\text{C}$, світові викиди повинні скоротитися на 28% та 42% відповідно вже до 2030 року [51].

Поточне підвищення глобальної температури на $1,1^\circ\text{C}$ порівняно з доіндустріальним рівнем вже призвело до дестабілізації природних систем. Це проявляється у зростанні частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ: аномальної спеки, злив та посух. Зі зростанням температури прогнозується посилення дефіциту води та зниження врожайності основних культур, що створює ризики голоду в вразливих регіонах. Кліматичні ризики дедалі частіше накладаються на інші шоківі події, створюючи кумулятивний ефект, який важко контролювати [51].

Таблиця 2.1 – Глобальні викиди парникових газів у 2030, 2035 та 2050 роках та оціночні розриви за різними сценаріями

Сценарій	Викиди ПГ (ГтCO ₂ -екв)(Медіана та діапазон)	Оціночний розрив до шляхів з найменшими витратами для обмеження потепління (ГтCO ₂ -екв)		
		Нижче 2°C	Нижче 1.8°C	Нижче 1.5°C
2030				
Поточна політика	56 (52–60)	16 (11–19)	22 (17–25)	24 (19–27)
Безумовні НВВ (NDCs)	55 (54–57)	14 (13–16)	20 (19–22)	22 (21–24)
Умовні НВВ (NDCs)	52 (50–55)	11 (9–16)	17 (15–20)	19 (17–23)
2035				
Продовження поточної політики	56 (45–64)	20 (9–28)	26 (18–37)	31 (20–39)
Продовження безумовних НВВ	54 (47–60)	18 (11–25)	27 (20–34)	29 (22–36)
Продовження умовних НВВ	51 (43–58)	15 (8–22)	24 (17–31)	26 (19–33)
2050				
Продовження поточної політики	55 (24–72)	35 (4–52)	43 (12–60)	46 (16–63)
Безумовні НВВ та зобов'язання net-zero (жорсткі критерії)	44 (26–58)	24 (6–38)	32 (14–46)	36 (18–49)
Умовні НВВ та всі зобов'язання net-zero	21 (6–33)	1 (-14–13)	9 (6–21)	12 (-2–25)

Джерело: [53]

Таким чином, імперативом поточного десятиліття є не лише адаптація до невідворотних змін, а й радикальна мітигація наслідків через скорочення викидів майже вдвічі до 2030 року. Екологічні дисбаланси перестали бути зовнішніми ефектами господарської діяльності і трансформувалися у важливий фактор, що прямо блокує економічний розвиток через руйнування інфраструктури та зниження продуктивності біосфери.

Основною ланкою, що поєднує ресурсні та економічні ризики, є енергетика. Світова економіка переживає період високої турбулентності на

ринках енергоносіїв, що відображається у динаміці ключових індикаторів. Як свідчить аналіз Глобального індексу цін на енергію, останні роки характеризувалися різкими ціновими шоками, спричиненими постпандемічним відновленням попиту та геополітичним розривом енергетичних зв'язків внаслідок війни в Україні. Зростання цього індексу сигналізує про глобальну інфляцію витрат, яка впливає на енергоємні галузі та знижує купівельну спроможність домогосподарств (рис. 2.4).

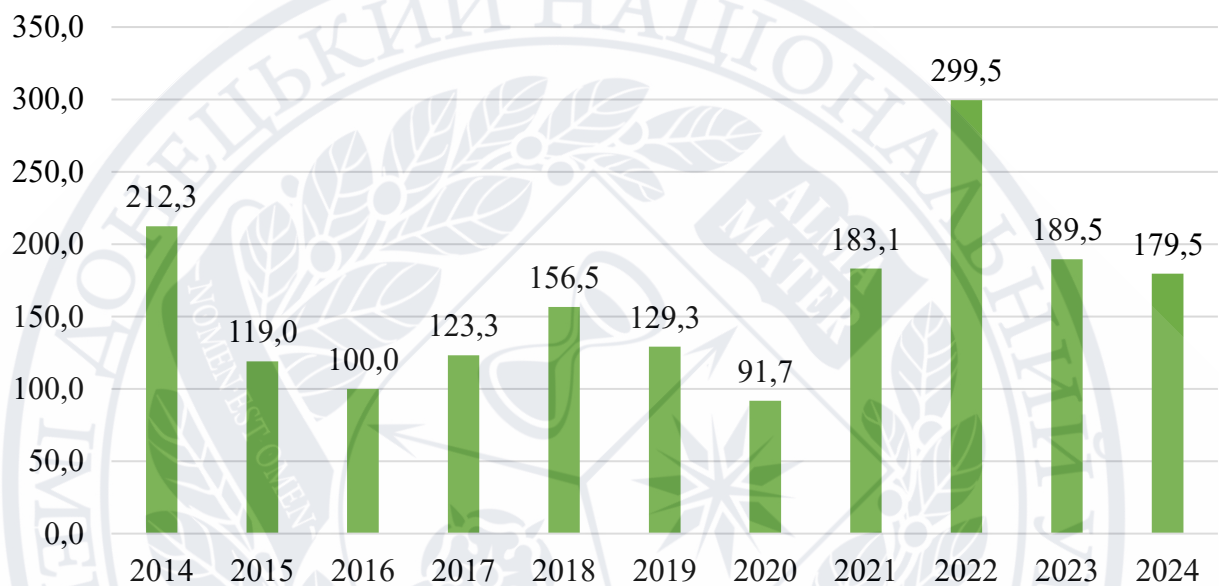

Рисунок 2.4 – Динаміка глобального індексу цін на енергію

Джерело: побудовано за [46]

Деталізація цієї тенденції простежується через динаміку середньорічної ціни на нафту марки Brent. Якщо у період відносної стабільності ціни коливалися в помірному коридорі, то геополітичні загострення 2022–2024 років призвели до їх суттєвого зростання та волатильності. Для країн-імпортерів енергоресурсів висока ціна на нафту впливає на ціноутворення готових продуктів, сповільнюючи ріст ВВП, тоді як для експортерів вона є джерелом надприбутків, що посилює глобальні економічні дисбаланси (рис. 2.5).

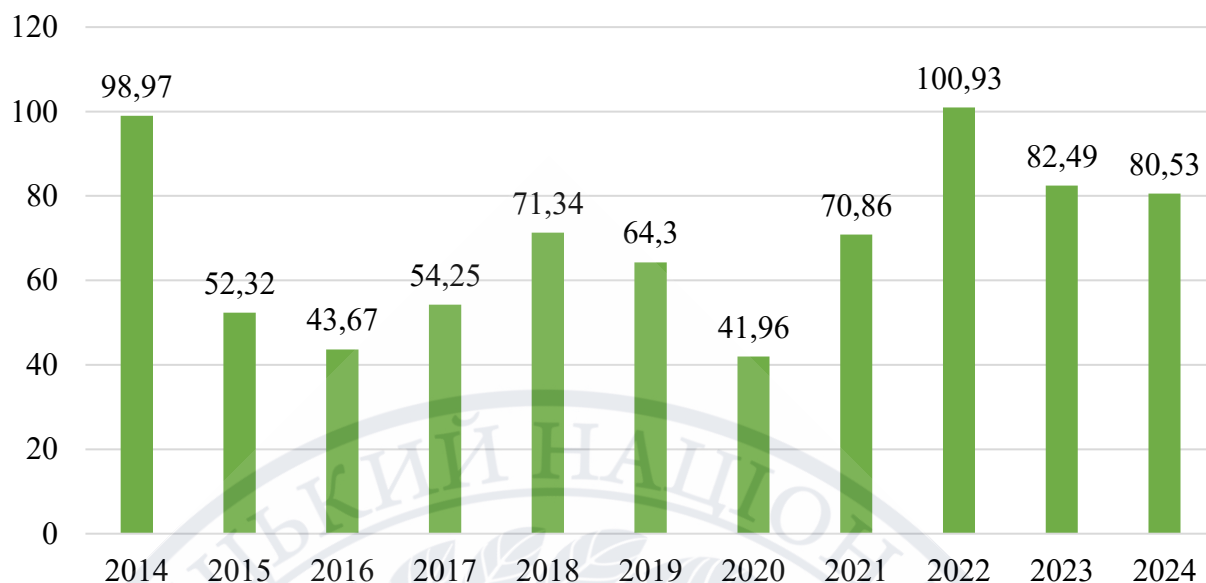

Рисунок 2.5 – Середньорічна ціна на сирю нафту марки Brent , дол
США за барель

Джерело: побудовано за [45]

Парадоксально, але високі ціни на викопне паливо мають двоякий вплив на екологію. У короткостроковій перспективі вони змушують країни повертатися до більш дешевого, але брудного вугілля, що віддаляє досягнення кліматичних цілей. У довгостроковій перспективі вони стають значним економічним стимулом для прискореного переходу на відновлювані джерела енергії та підвищення енергоефективності.

Енергетична вартість безпосередньо впливає на продовольчу безпеку через ціни на добрива та логістику. Аналіз динаміки останніх років свідчить про погіршення ситуації з доступністю харчування. За даними ФАО, протягом 2019–2023 років кількість людей, що страждають від недоїдання, невинно зростала, сягнувши 733,4 млн осіб у 2023 році. Хоча за оновленими оцінками ООН у 2024 році намітилася тенденція до незначної стабілізації цього показника, цей прогрес є нестійким (рис. 2.6).

Набагато тривожнішою є ситуація з гострою продовольчою небезпекою. Цей показник продовжує стрімко зростати, збільшившись зі 105 млн осіб у 2016 році до 281,6 млн осіб у 2023 році. За даними Global Report on Food Crises,

у 2024 році цей негативний тренд зберігся, досягнувши нових історичних максимумів через ескалацію конфліктів та кліматичні шоки.

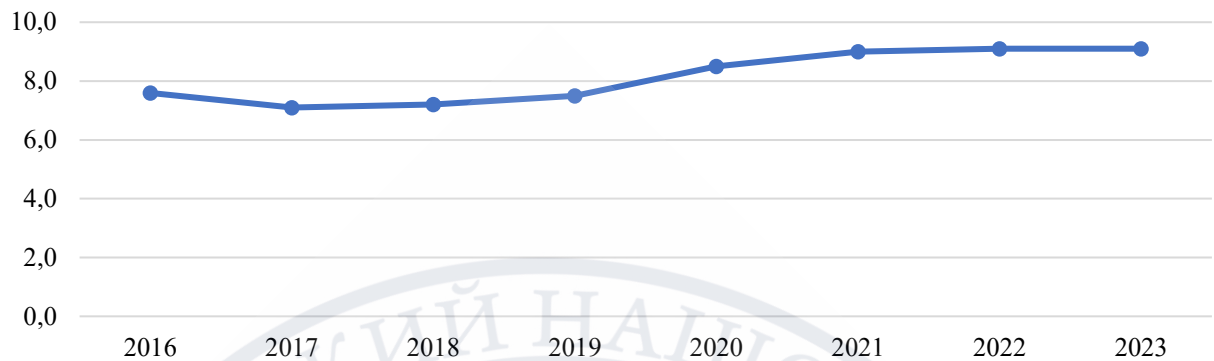

Рисунок 2.6 – Частка населення, що страждає від недоїдання, %

Джерело: побудовано за [41]

Найбільш чутливим економічним індикатором ресурсної нестабільності є динаміка світових цін на продовольство. Аналіз Індексу продовольчих цін ФАО (FAO Food Price Index) за період 2014–2025 років (табл. 2.2) дозволяє виділити кілька етапів розвитку кризи.

Таблиця 2.2 – Динаміка Індексу продовольчих цін ФАО та його складових у 2014–2025 рр.

	Індекс продовольчих цін	Індекс цін на м'ясо	Індекс цін на молочні продукти	Індекс цін на зернові	Індекс цін на рослинні олії	Індекс цін на цукор
2014	115,0	112,1	130,2	115,8	110,6	105,2
2015	93,1	96,8	87,1	95,9	89,9	83,2
2016	92,0	91,1	82,6	88,3	99,4	111,6
2017	97,9	97,5	108,0	91,0	101,9	99,1
2018	95,8	94,4	107,3	100,8	87,8	77,4
2019	94,9	99,5	102,8	96,6	83,2	78,6
2020	98,1	95,3	101,8	103,1	99,4	79,5
2021	125,7	107,5	119,6	131,2	164,9	109,3
2022	144,5	118,3	149,5	154,7	187,8	114,5
2023	124,5	114,1	123,7	130,9	126,3	145,0
2024	122,0	117,3	129,7	113,5	138,1	125,7
2025	127,8	122,6	150,5	108,7	160,1	108,7

Джерело: побудовано за [54]

Після періоду відносної стабільності (2015–2019 рр.), коли індекс коливався в межах 90–98 пунктів, світ увійшов у фазу стрімкої агроінфляції. Пікове навантаження на глобальну економіку припало на 2022 рік, коли зведений індекс сягнув історичного максимуму 144,5. Основним драйвером цього стрибка стало різке подорожчання рослинних олій (індекс 187,8) та зернових (154,7) внаслідок блокування чорноморських портів України та розриву логістичних ланцюгів.

У 2023–2024 роках спостерігалася певна корекція ринків: загальний індекс знизився до 122,0 пунктів у 2024 році, що пояснюється адаптацією логістики та високими врожаями в інших регіонах світу. Однак дані за 2025 рік свідчать про відновлення негативного тренду: індекс знову зрос до 127,8 пункту.

Аналізуючи ресурсну кризу, варто також підкреслити проблему дефіциту води та критичних матеріалів. Зміна клімату порушує гідрологічні цикли, створюючи жорстку конкуренцію за воду між сільським господарством та енергетикою. Водночас перехід до «зеленої» економіки породжує нову форму ресурсної залежності від критичних мінералів (літію, кобальту, нікелю). Згідно зі звітом ВЕФ, ризик концентрації цих стратегічних ресурсів посилюється, оскільки їх видобуток контролюється обмеженою кількістю країн, що створює підґрунтя для «ресурсного націоналізму».

Таким чином, екологічні та ресурсні загрози мають системний характер. Висока волатильність цін на енергоносії у поєднанні з кліматичними змінами формує середовище перманентної невизначеності, яке вимагає від світової спільноти прискореної трансформації економічних моделей.

2.3 Соціальні трансформації та технологічні ризики в умовах цифровізації

Соціальні та технологічні ризики руйнують саму архітектуру суспільного договору, необхідну для функціонування стійкої економіки.

Аналіз даних Всесвітнього економічного форуму свідчить про те, що світ увійшов у фазу глибокої соціальної поляризації, яка каталізується, з одного боку, стрімким і часто неконтрольованим технологічним прогресом, а з іншого – накопиченими демографічними дисбалансами та економічною нерівністю [40].

Визначальною характеристикою сучасного етапу глобального розвитку є те, що технологічні ризики вийшли за межі суто технічних збоїв і набули виразного соціально-політичного забарвлення. Згідно зі звітом The Global Risks Report 2025, ризик «Дезінформація та викривлення інформації» (Misinformation and disinformation) посів перше місце серед глобальних загроз у короткостроковій перспективі. Масове впровадження інструментів штучного інтелекту та генеративних моделей знизило бар'єри для створення переконливого фейкового контенту, що в умовах глобальної цифровізації стає інструментом маніпуляції суспільною свідомістю. Економічний вимір цієї проблеми полягає у підриві довіри до державних інституцій, центральних банків та корпоративного сектору, що дестабілізує ринкові очікування та інвестиційний клімат [40].

Паралельно з цим зростає загроза кібернетичної нестабільності. Інтеграція критичної інфраструктури у цифровий простір робить національні економіки вразливими до кібератак, які все частіше використовуються як інструмент гібридної війни. Технологічний розрив між країнами-лідерами у сфері ІІІ та рештою світу поглиблює глобальну нерівність, залишаючи країни, що розвиваються, на периферії цифрової економіки [40].

Важливим драйвером соціальної нестабільності залишається економічна нерівність. Експерти ВЕФ визначають цей ризик як найбільш «центральный» та взаємопов'язаний, оскільки він виступає каталізатором для інших загроз. Розрив у доходах та можливостях, посилений наслідками інфляційних шоків («криза вартості життя»), призводить до ерозії середнього класу в розвинених країнах та консервації бідності на Глобальному Півдні. Внаслідок цього створюється середовище для соціальної поляризації – розколу суспільств за

ідеологічними, етнічними чи політичними ознаками, що унеможлиблює досягнення національного консенсусу для проведення необхідних економічних реформ.

Окремим виміром соціальної поляризації є поглиблення нерівності у доступі до якісних медичних послуг. Ця проблема має глобальний масштаб, проявляючись у диспропорціях як між різними державами, так і всередині них. За даними Програми розвитку ООН, розрив у тривалості життя між країнами з найкращими та найгіршими показниками досягає 31 року. Незважаючи на локальні успіхи окремих держав, усереднені національні статистики часто приховують маргіналізацію значних верств населення, що вимагає впровадження багатогалузевих підходів, орієнтованих на права людини та гендерну рівність [57].

Сучасні дослідження підтверджують наявність прямої кореляції між економічною нерівністю та фізичним здоров'ям нації. Використання коефіцієнта Джині як індикатора розшарування суспільства дозволяє виявити закономірність: у країнах із меншим рівнем нерівності тривалість життя є вищою. Показовим є приклад США, де середня тривалість життя на чотири роки менша, ніж у найбільш егалітарних країнах. Дослідження, опубліковане у 2019 році, емпірично довело: чим вищий рівень нерівності доходів, тим вища смертність та кількість госпіталізацій внаслідок серцево-судинних захворювань [57].

Окрім фізичного стану, економічна прірва деструктивно впливає на ментальне здоров'я та суб'єктивне відчуття благополуччя. Дослідження Оксфордського університету свідчать, що концентрація національного доходу в руках 1% населення корелює зі зниженням рівня задоволеності життям у решти громадян. Більше того, зростання коефіцієнта Джині на 0,2 пункти статистично пов'язане зі збільшенням кількості випадків шизофренії (на 8 випадків на 100 тис. населення). Механізмом цього впливу є руйнування соціального капіталу та зростання рівня хронічного стресу в суспільстві [57].

Пандемія COVID-19 стала каталізатором, який не лише зупинив прогрес у медичній сфері, а й оголив системні вади глобального управління. Криза виявила нездатність світової спільноти до скоординованої реакції: замість консолідації зусиль спостерігалася фрагментація та перехід держав до політики національного егоїзму навіть у межах інтеграційних об'єднань.

Наслідки пандемії мають довгостроковий та нелінійний характер, впливаючи на репродуктивне здоров'я та демографічні перспективи. Причинно-наслідковий зв'язок тут є двостороннім: з одного боку, існуючі дисбаланси в системах охорони здоров'я зумовили тяжкість перебігу пандемії; з іншого — сама криза відволікла ресурси від вирішення стратегічних завдань, загальмувавши реалізацію довгострокових програм боротьби з нерівністю.

Іншим важливим викликом є динамічне зростання кількості населення. Як зазначається в дослідженнях ООН Аналіз демографічної динаміки свідчить, що чисельність населення світу продовжуватиме зростати протягом наступних 50–60 років, досягнувши піку на рівні приблизно 10,3 мільярда осіб у середині 2080-х років. Після проходження цієї точки біфуркації очікується поступове зниження показника до 10,2 мільярда до кінця століття. Вже сьогодні демографічна ситуація є неоднорідною: кожна четверта людина у світі проживає в країні, де чисельність населення вже досягла свого піку і почала скорочуватися [53].

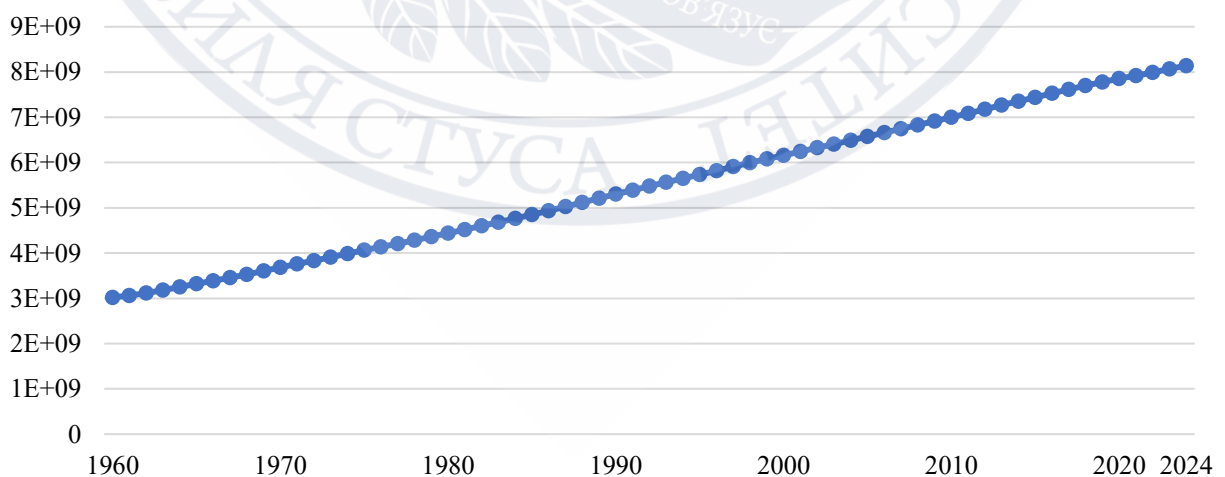

Рисунок 2.6 – Динаміка чисельності населення у світі, млн. осіб

Джерело: побудовано за [41]

Ключовим драйвером цих змін є глобальне зниження народжуваності. Станом на 2024 рік сумарний коефіцієнт народжуваності становить 2,3 живонароджених дитини на одну жінку, що в середньому на одну дитину менше, ніж у 1990 році. Водночас спостерігається відновлення показників очікуваної тривалості життя після пандемії COVID-19: у 2024 році вона досягла 73,3 року, а до 2054 року прогнозується зростання до 77,4 року [53].

Ці тенденції формують безпрецедентний виклик глобального старіння. Прогнозується, що до середини 2030-х років кількість людей віком 80 років і старше перевищить кількість немовлят, а до 2080 року чисельність осіб віком 65+ переважатиме над кількістю дітей до 18 років. Така трансформація вікової піраміди вимагатиме від урядів активного впровадження технологій для підвищення продуктивності праці та створення систем навчання впродовж життя для підтримки багатопоколінної робочої сили [53].

Знаковою подією стало досягнення населенням Землі позначки у 8 мільярдів осіб 15 листопада 2022 року. Проте динаміка приросту уповільнюється: якщо шлях від 7 до 8 мільярдів зайняв 12 років, то досягнення 9 мільярдів очікується лише через 15 років (у 2037 році). Приріст населення стає все більш концентрованим у найбільш бідніших країнах світу, переважно в регіоні Африки на південь від Сахари, що підтверджує кореляцію між високою народжуваністю та низьким доходом на душу населення.

Варто зазначити, що довгострокові прогнози зазнали коригування. Очікується, що населення світу у 2100 році буде на 6% (або на 700 мільйонів осіб) меншим, ніж прогнозувалося десятиліттям раніше. Це зумовлено стрімким падінням народжуваності в найбільших країнах, зокрема в Китаї, а також швидшими, ніж очікувалося, темпами демографічного переходу в Африці. Попри це, Китай та Індія (по 1,4 млрд осіб) залишаються демографічними гігантами [53].

Глобальна економіка стикається з безпрецедентним демографічним розломом. З одного боку, розвинені економіки ЄС, Японія, Південна Корея перетворюються на «суперстаріючі суспільства», де стрімке старіння

населення створює колосальний тиск на пенсійні системи та сектор охорони здоров'я, а також формує хронічний дефіцит робочої сили, що стає головним обмежувачем економічного зростання. З іншого боку, країни Африки та Південної Азії переживають демографічний вибух, стикаючись із проблемою високого безробіття серед молоді через нездатність економік генерувати достатню кількість робочих місць.

Прямим наслідком демографічних дисбалансів, кліматичних змін та безпекових конфліктів стала масштабна міграційна криза. Ризик «Вимушеної міграції» стабільно входить до топ-10 глобальних загроз.

Як зазначається у дослідженні ООН Міграція є фундаментальним історичним процесом, однак на сучасному етапі вона набула безпрецедентних масштабів, зумовлених пошуком економічних можливостей, возз'єднанням сімей, а також втечею від конфліктів, переслідувань та наслідків зміни клімату.

Згідно з даними Відділу народонаселення Департаменту з економічних і соціальних питань ООН (UNDESA), у 2024 році кількість міжнародних мігрантів досягла 304 мільйонів осіб. Цей показник майже подвоївся порівняно з 1990 роком, коли у світі налічувалося близько 154 мільйонів мігрантів. На сьогодні міжнародні мігранти становлять 3,7% глобальної популяції (проти 2,9% у 1990 році). Гендерна структура міграційних потоків залишається збалансованою: жінки становлять 48% від загальної кількості мігрантів [53].

Окремим критичним викликом є вимушена міграція (рис. 2.7). За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на середину 2024 року світ зіткнувся з історичним максимумом вимушеного переміщення: 122,6 мільйона осіб були змушені залишити свої домівки внаслідок переслідувань, конфліктів, насильства та порушень прав людини. Ця цифра охоплює 43,7 мільйона біженців (з яких 32 млн перебувають під мандатом UNHCR, а 6 млн — це палестинські біженці під опікою UNRWA),

72,1 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та 8 мільйонів шукачів притулку [56].

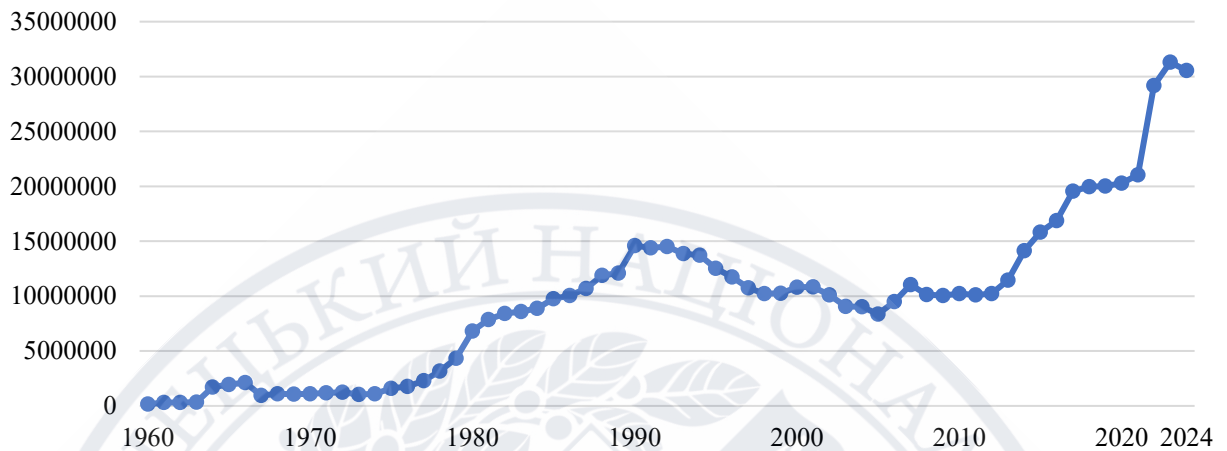

Рисунок 2.7 – Динаміка чисельності біженців у світі, осіб

Джерело: побудовано за [41]

Ключовими драйверами зростання показників у першій половині 2024 року стали триваючі конфлікти в Судані та Україні. Географія внутрішнього переміщення також демонструє високу концентрацію кризових явищ: 90% нових випадків переміщення в межах країн припадає на шість держав — Судан, М'янму, Демократичну Республіку Конго, Україну, Гаїті та Мозамбік.

Глобальна архітектура притулку характеризується нерівномірним розподілом відповідальності. Понад третину всіх біженців, які потребують міжнародного захисту, приймають лише п'ять країн: Ісламська Республіка Іран, Туреччина, Колумбія, Німеччина та Уганда. Це створює значний тиск на соціально-економічні системи цих держав, більшість з яких належать до країн з середнім або низьким рівнем доходу [56].

Особливе занепокоєння викликає тенденція до зниження можливостей для репатріації. Якщо у 1990-х роках у середньому 1,5 мільйона біженців щорічно поверталися додому, то за останнє десятиліття цей показник впав до 385 тисяч на рік. Це свідчить про те, що темпи виникнення нових криз значно

випереджають здатність міжнародної спільноти знаходити довгострокові політичні рішення для їх врегулювання [56].

Центральним елементом глобальної системи захисту переміщених осіб є Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). Створена Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1950 року як тимчасова агенція для вирішення проблем європейських біженців після Другої світової війни, організація трансформувалася у постійно діючий глобальний інститут. Правовим фундаментом її діяльності є Конвенція про статус біженців 1951 року.

Історична еволюція діяльності УВКБ ООН відображає географію світових конфліктів: від процесів деколонізації Африки у 1960-х роках до криз в Азії та Латинській Америці у 70–80-х, і знову до Європи (Балкани) у 90-х. Сьогодні мандат організації охоплює не лише захист біженців, а й пошук довгострокових рішень в умовах, коли переміщення стає все більш тривалим та складним явищем [56].

Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року визнає мігрантів важливими суб'єктами інклюзивного зростання. Принцип «нікого не залишити осторонь» безпосередньо стосується захисту прав мігрантів. Ключовою є Ціль 10.7, яка закликає країни сприяти впорядкованій, безпечній та відповідальній міграції через впровадження спланованої міграційної політики. Також важливими є індикатори, що стосуються грошових переказів (10.c), трудової міграції та боротьби з торгівлею людьми.

Провідною міжурядовою структурою у цій сфері є Міжнародна організація з міграції (МОМ), яка з 2016 року є пов'язаною організацією системи ООН та координує Мережу ООН з питань міграції. Стратегічний план МОМ на 2024–2028 роки визначає три пріоритети: порятунок життів, пошук рішень для переміщених осіб та сприяння шляхам легальної міграції.

Гуманітарна ціна нерегульованої міграції залишається високою. Згідно з проєктом МОМ «Зниклі мігранти» (Missing Migrants Project), з 2014 року зафіксовано 72 932 смерті мігрантів у всьому світі, понад 50% з яких сталися

внаслідок утоплення. Найнебезпечнішим маршрутом визнано Центральне Середземномор'я, де загинуло щонайменше 24 494 особи.

Світова спільнота намагається створити нову архітектуру управління міграцією. Ключовим етапом стало прийняття у 2018 році в Марракеші Глобального договору про безпечну, впорядковану та легальну міграцію (GCM). Це перший всеосяжний міжурядовий документ під егідою ООН, який охоплює всі виміри міжнародної міграції. Хоча договір не є юридично обов'язковим, він демонструє політичну волю держав до співпраці заради покращення управління міграційними потоками та посилення внеску мігрантів у сталий розвиток.

Водночас міграція формує значні фінансові потоки у вигляді грошових переказів, які для багатьох економік стають важливішим джерелом валюти, ніж прямі іноземні інвестиції, виступаючи своєрідним соціальним амортизатором в умовах криз.

Таким чином, соціально-технологічні ризики створюють замкнене коло нестабільності: технології посилюють поляризацію, яка базується на реальній економічній нерівності та демографічних зсувах. Без забезпечення цифрової інклюзивності та інвестицій у людський капітал ці дисбаланси загрожують довгостроковій соціальній стійкості держав та їхній економічній безпеці.

Висновки до розділу 2

Аналіз глобальних викликів та ризиків економічного розвитку, здійснений на основі методології Всесвітнього економічного форуму та даних міжнародних організацій, дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, сучасна архітектоніка світової економіки формується під впливом «геополітичної рецесії». У короткостроковій перспективі домінуючим ризиком визначено міждержавні збройні конфлікти, що призвело до безпрецедентної мілітаризації економік та зростання військових витрат. Відбувається структурна трансформація міжнародних відносин: пріоритет

економічної ефективності поступився місцем імперативам національної безпеки, що проявляється у геоекономічній фрагментації, санкційному протистоянні та зростанні масштабів незаконної економічної діяльності як інструменту гібридних воєн.

По-друге, у довгостроковому горизонті основною стримуючою силою глобального розвитку стає «потрійна планетарна криза» - зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення. Екологічні дисбаланси перестали бути зовнішніми ефектами і трансформувалися у жорсткі фізичні межі зростання. Порушення кліматичної рівноваги виступає каталізатором системної ресурсної кризи: загострення водного дефіциту та екстремальні погодні явища призвели до зростання гострої продовольчої небезпеки, що досягла історичних максимумів. Водночас енергетичний перехід породжує нові форми залежності від критичних мінералів, створюючи підґрунтя для геополітичної конкуренції.

По-третє, соціально-технологічний ландшафт характеризується поглибленням поляризації суспільств. Стрімкий технологічний прогрес та цифровізація, окрім можливостей, генерують нові ризики — від кібератак до масової дезінформації, яка визнана головною загрозою найближчих років. Ці процеси накладаються на фундаментальні демографічні дисбаланси та економічну нерівність, що провокує масштабні міграційні кризи та ерозію соціального капіталу.

Таким чином, світова економічна система функціонує в умовах полікризи, де взаємодія геополітичних, екологічних та соціальних ризиків створює високотурбулентне зовнішнє середовище.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ

3.1 Аналіз вразливості економіки України до глобальних проблем та викликів

Економічна система України, як класичний приклад малої відкритої економіки із сировинною домінантою в експорті, історично характеризувалася високим ступенем чутливості до кон'юктурних коливань на світових ринках. Проте, починаючи з 2014 року та особливо після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, природа зовнішніх загроз для національної економіки зазнала докорінної трансформації. Глобальні ризики, які у звітах Всесвітнього економічного форуму класифікуються як імовірнісні (геополітична конфронтація, енергетична криза, порушення ланцюгів постачання), для України перетворилися на перманентну реальність, що зумовило необхідність функціонування національного господарства в режимі екстремального навантаження.

Найбільш деструктивного впливу економіка зазнала внаслідок реалізації ризику міждержавного збройного конфлікту. Руйнування виробничих потужностей, окупація промислово розвинених регіонів та блокада морської логістики призвели до безпрецедентного падіння ВВП (рис. 3.1)

Попри відновлювальне зростання у 2023 році, економіка залишається структурно деформованою. Значущим фактором вразливості стала вимушена мілітаризація державних фінансів. Стрімке зростання військових витрат, яке є безальтернативною умовою збереження суверенітету, створює колосальний тиск на бюджетну систему. Частка витрат від ВВП на військові цілі стрімко зросла з 3,4 % у 2021 р. до 25,6 % у 2022 році, у наступні роки цей показник продовжив зростання (рис. 3.2).

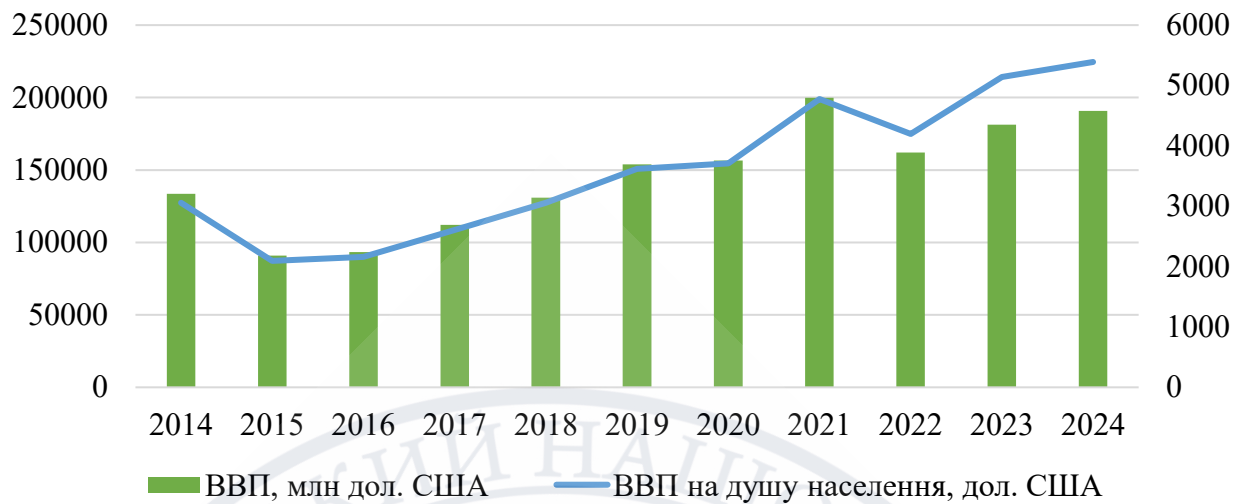

Рисунок 3.1 – Динаміка ВВП України у 2014-2024 рр.,
млн. дол. США / %

Джерело: побудовано за [41]

Отже, ресурси, які за нормальних умов спрямовувалися б на розвиток інфраструктури, освіти та капітальне будівництво, перерозподіляються на сектор безпеки, що в довгостроковій перспективі може стримувати темпи цивільного економічного зростання.

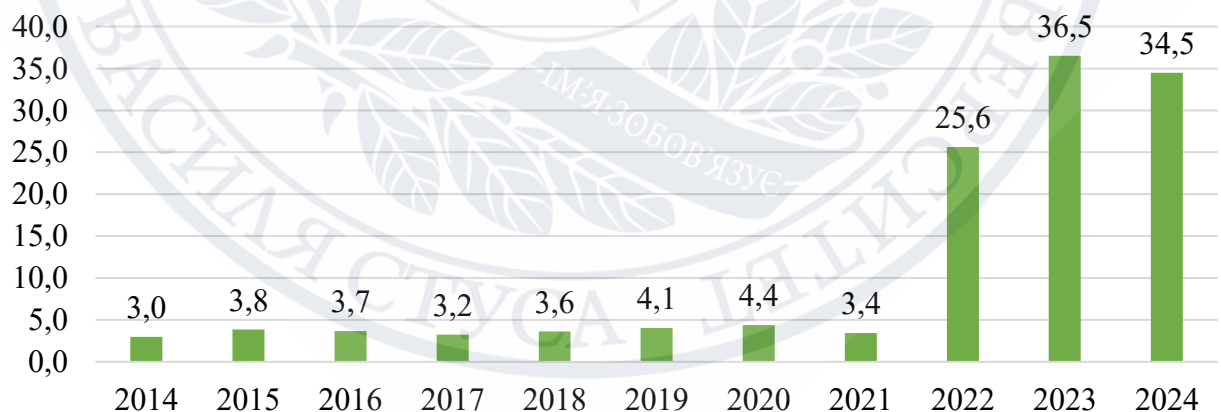

Рисунок 3.2 – Військові витрати України, частка від ВВП, %

Джерело: побудовано за [44]

Така бюджетна архітектура є дзеркальним відображенням катастрофічного погіршення безпекового середовища, що об'єктивно

фіксується міжнародними рейтингами. Динаміка Глобального індексу миру («Global Peace Index») для України (рис. 3.2) демонструє стрімке падіння рівня безпеки. Починаючи з 2014 року, індекс погіршувався через втрату територіальної цілісності, а у 2022–2024 роках Україна увійшла до переліку країн з найнижчим рівнем мирності у світі. Це безпосередньо корелює з відтоком прямих іноземних інвестицій та зростанням вартості страхування ризиків для бізнесу.

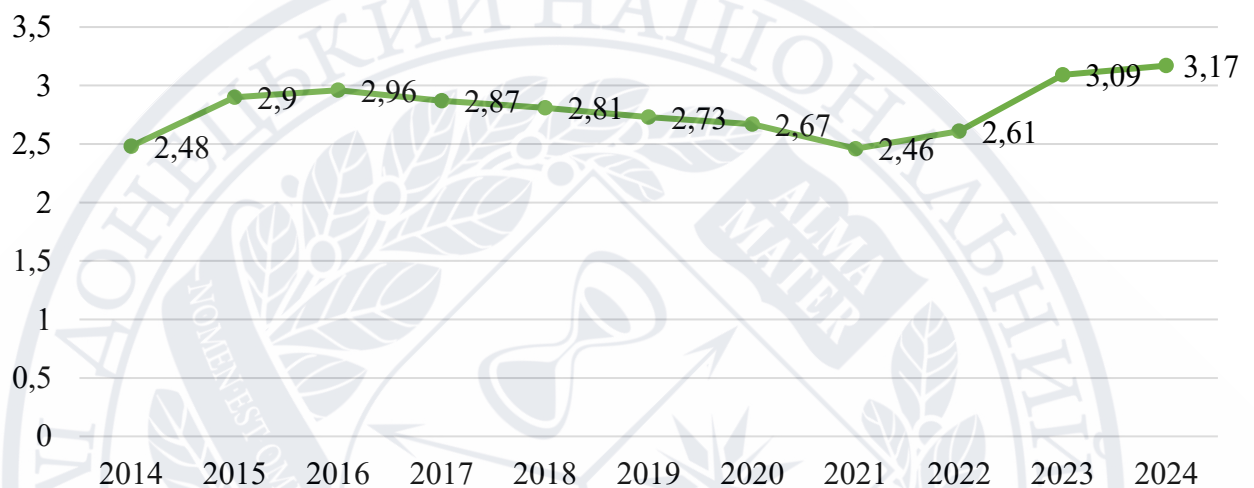

Рисунок 3.3 – Значення глобального індексу миру для України у 2014–2024 рр.

Джерело: побудовано за [46]

Важливим також для економічного розвитку України є вплив енергетичної кризи. Глобальна енергетична криза та волатильність цін на світових ринках мали для України подвійний негативний ефект, посилений фізичним руйнуванням енергетичної інфраструктури. Будучи імпортером нафтопродуктів та природного газу, Україна стає залежною від енергоресурсів. Зростання світових цін на нафту марки Brent впливає на підвищення собівартості вітчизняної продукції через логістичну складову та роботу генераторів, що знижує конкурентоспроможність бізнесу.

Критична залежність національної економіки від зовнішніх поставок енергоносіїв підтверджується аналізом зовнішньоторговельного балансу за 2024 рік. Згідно з моніторингом аналітичного центру DiXi Group (на основі

даних Energy Map), загальний обсяг імпорту паливно-енергетичних товарів в Україну склав 8,9 млрд дол. США. Хоча цей показник і продемонстрував зниження на 14,2% (або на 1,47 млрд дол.) порівняно з 2023 роком, диспропорція між імпортом та експортом залишається загрозливою. Так, валютні витрати на закупівлю енергоресурсів у 44 рази перевищили надходження від їх експорту, які скоротилися майже вдвічі — до 0,2 млрд дол. США [50].

У товарній структурі імпорту беззаперечним лідером залишається група нафти та нафтопродуктів, частка якої у грошовому вимірі склала 76,6% (6,82 млрд дол. за 7,56 млн тонн). Натомість імпорт нафтових газів продемонстрував суттєве зниження вартості — майже втричі, до 0,67 млрд дол США [50].

Найбільш показовим маркером енергетичного дефіциту, спричиненого руйнуванням генерації, стало стрімке зростання імпорту електроенергії. Якщо у 2023 році витрати за цією статтею становили 154,7 млн дол., то у 2024 році вони зросли більш ніж у чотири рази — до 669,4 млн дол., що відповідає фізичному обсягу в 4,4 млн МВт·год. Також фіксується подвоєння витрат на закупівлю кам'яного вугілля [50].

Експортний потенціал галузі в умовах війни суттєво обмежений і склав лише 201,3 млн дол. Основу експортних надходжень сформували перетоки електроенергії (81 млн дол. або 40,3% від загального обсягу) та продаж вугілля (36,4 млн дол.), що свідчить про ситуативний характер зовнішньої торгівлі в періоди профіциту енергосистеми [50].

У контексті глобальної продовольчої безпеки Україна виступає не як реципієнт ризиків, а як гарант стабільності. Аграрний сектор продемонстрував найвищу резильєнтність до шоків, забезпечуючи левову частку валютних надходжень. Саме тому динаміка світових цін на продовольство є надзвичайно важливою для підтримки платіжного балансу: в умовах ускладненої логістики високі світові ціни дозволяють частково компенсувати зростання витрат на страхування та фрахт, підтримуючи рентабельність українських експортерів.

Найбільш болючим і довготривалим наслідком війни став демографічний удар, який загрожує перетворитися на пастку для економічного відновлення. Ключовим індикатором, що характеризує демографічну стійкість держави та привабливість її економіки, є сальдо міграції (чиста міграція). Ретроспективний аналіз (рис. 3.4) засвідчує, що тренд на скорочення населення за рахунок міграційного відтоку сформувався ще до початку повномасштабної агресії. Стійке негативне сальдо фіксувалося починаючи з 2014 року. Водночас у передвоєнний період 2019–2021 рр. спостерігалися ознаки певної стабілізації міграційних процесів.

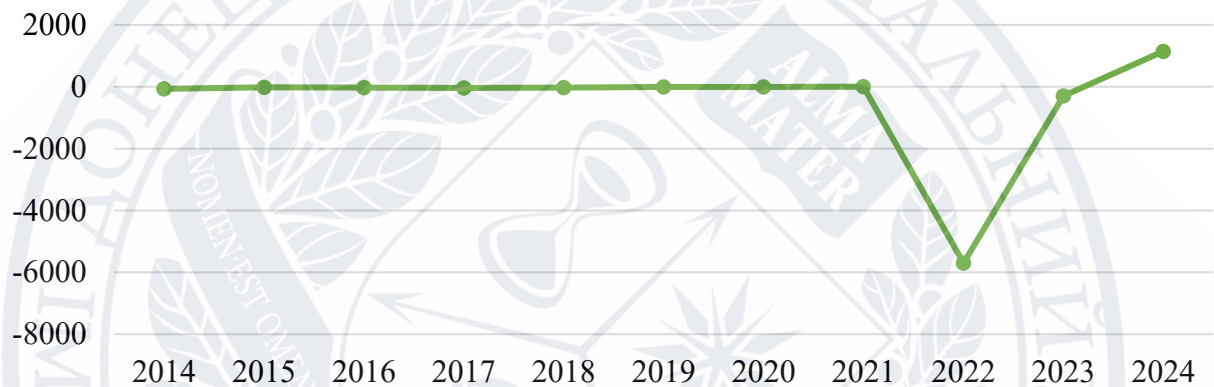

Рисунок 3.4 – Сальдо міграції в Україні у 2014-2024 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано за [41]

Початок повномасштабної війни кардинально змінив масштаб демографічних викликів, трансформувавши трудову міграцію у гуманітарну кризу біженців. Аналіз актуальних даних свідчить про безпрецедентні масштаби вимушеного переміщення. Станом на квітень 2025 року загальна кількість українських біженців у світі сягнула 6 917 800 осіб, причому абсолютна більшість із них — 6 357 600 осіб — знайшли прихисток у країнах Європи, що формує нову географічну структуру української діаспори.

Масштабна вимушена міграція мільйонів громадян за кордон призвела до різкого скорочення пропозиції робочої сили. За оцінками національних та міжнародних інституцій, ринок праці характеризується глибокими структурними диспропорціями: на тлі номінально високого рівня безробіття,

зумовленого переміщенням ВПО та невідповідністю навичок, роботодавці відчують гострий дефіцит кваліфікованих кадрів.

Демографічний шок та бойові дії спричинили глибинні структурні деформації на національному ринку праці. Окрім фізичного руйнування робочих місць, ключовими факторами дисбалансу стали масова мобілізація та виїзд значної частини працездатного населення за кордон. Спостерігається структурне неспівпадіння попиту та пропозиції робочої сили як у професійному, так і в регіональному розрізах. Хоча національна економіка поступово адаптується до функціонування в умовах воєнного часу, показники зайнятості залишаються на критичному рівні. Так, за підсумками 2024 року рівень безробіття в Україні становив 14,3% (рис. 3.5), що свідчить про значний невикористаний трудовий потенціал та соціальну напругу.

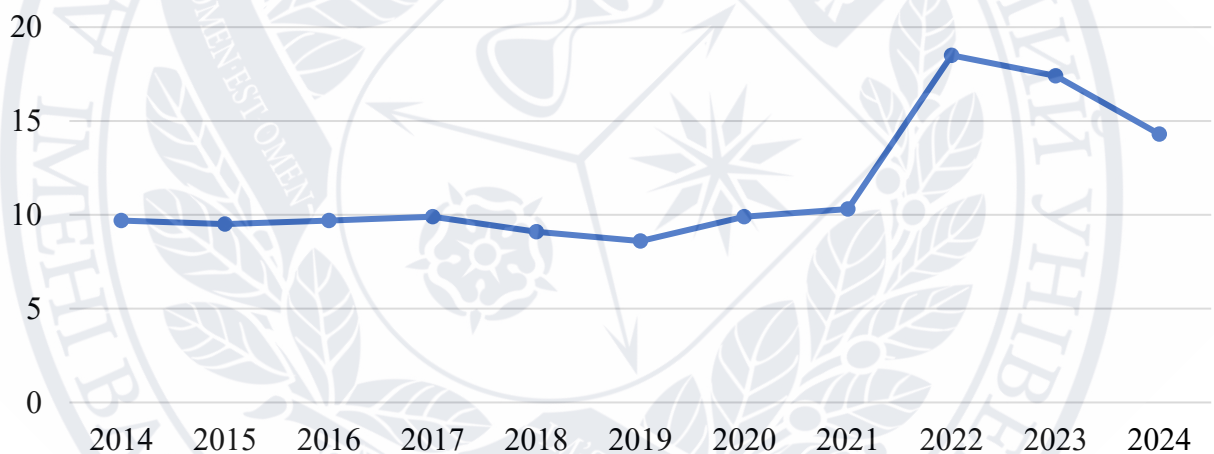

Рисунок 3.5 – Рівень безробіття в Україні у 2014-2024 рр., %

Джерело: побудовано за [48, 49]

Неоднозначну роль відіграють грошові перекази трудових мігрантів (рис. 3.6). З одного боку, вони виступають сильним соціальним амортизатором, підтримуючи платоспроможний попит домогосподарств та курс національної валюти. З іншого боку, стабільно високі обсяги переказів свідчать про те, що значна частина продуктивного населення інтегрована в економіки інших країн, створюючи додану вартість за межами України. Це підтверджує тезу про те, що саме втрата людського капіталу є

фундаментальною загрозою, яка може обмежувати потенційне зростання ВВП у післявоєнний період.

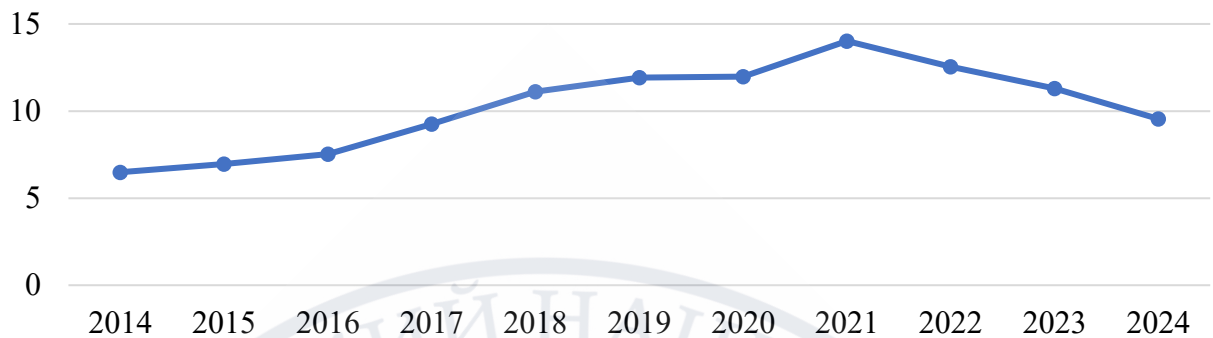

Рисунок 3.6 – Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну, млн дол. США

Джерело: побудовано за [41]

В умовах падіння традиційних секторів промисловості – металургії, енергетики, єдиною галуззю, яка зберегла експортний потенціал та продемонструвала здатність до швидкої адаптації, стала сфера інформаційних технологій. Цифровізація державних послуг та бізнес-процесів дозволила зберегти керованість економікою в умовах хаосу. Зростання кількості інтернет-користувачів (рис. 3.7) та поглиблення інтеграції України в глобальний цифровий ринок виступають тим компенсаторним механізмом, який дозволяє бізнесу продовжувати діяльність дистанційно, а державі — ефективно адмініструвати процеси відновлення.

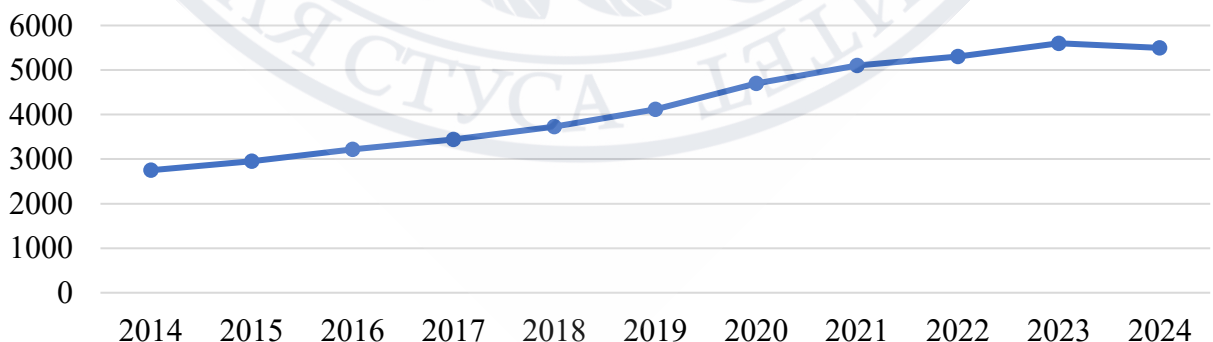

Рисунок 3.7 – Кількість інтернет-користувачів у 2014-2024 рр., млн осіб

Джерело: побудовано за [47]

Тому, незважаючи на технологічні виклики, технологічний фактор розглядається як ключовий драйвер модернізації економіки та виходу з пастки сировинної залежності.

Таким чином, економіка України перебуває під перехресним впливом тих самих глобальних ризиків, що й решта світу, однак їхній вплив мультиплікується фактором війни. Геополітика визначає бюджетні пріоритети, енергетична кон'юнктура диктує рівень інфляції, а демографічна ситуація встановлює фізичні межі для відновлення. Саме для кількісної оцінки сили впливу цих факторів важливим є здійснення економіко-математичного моделювання.

3.2 Моделювання впливу глобальних викликів на економіку України

Для емпіричного підтвердження теоретичних гіпотез щодо впливу глобальних викликів на економічний розвиток України було проведено моделювання з використанням методики кореляційно-регресійного аналізу. У якості результативної ознаки Y обрано показник ВВП на душу населення, який найбільш точно відображає рівень життя громадян та реальний вплив кризових явищ на економіку.

Система факторних ознак (X) була сформована на основі аналізу ключових груп глобальних ризиків і складається з наступних факторів (табл. 3.1):

- глобальний індекс миру (X_1), дол. США;
- військові витрати України (X_2), дол. США;
- глобальний індекс цін на енергію (X_3);
- Середньорічна ціна на сиру нафту марки Brent (X_4), дол США за барель;
- рівень безробіття (X_5), %;

- обсяг грошових переказів (X6), млрд дол. США;
- чиста міграція (X7), тис.осіб;
- кількість інтернет-користувачів (X8), млн осіб.

Таблиця 3.1 – Інформаційна база для кореляційно-регресійного аналізу

Роки	Фактори								
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
2014	3054,908	2,48	3961,6	212,3	98,97	9,7	6,489	-65,7	2750
2015	2094,474	2,9	3502,7	119,0	52,32	9,5	6,959	-22	2954
2016	2158,461	2,96	3423,3	100,0	43,67	9,7	7,535	-31,3	3217
2017	2604,288	2,87	3647,6	123,3	54,25	9,9	9,264	-36,2	3444
2018	3059,052	2,81	4750,2	156,5	71,34	9,1	11,111	-32,2	3729
2019	3619,862	2,73	6262,4	129,3	64,3	8,6	11,921	-6,9	4119
2020	3709,769	2,67	6838,8	91,7	41,96	9,9	11,98	-4,2	4700
2021	4775,946	2,46	6898,1	183,1	70,86	10,3	14,019	-1,1	5100
2022	4199,671	2,61	41183,9	299,5	100,93	18,5	12,543	-5700	5300
2023	5139,598	3,09	64908,0	189,5	82,49	17,4	11,292	-300	5600
2024	5389,473	3,17	64705,0	179,5	80,53	14,3	9,557	1146	5500

Джерело: сформовано автором за [41, 42, 43, 44, 45, 46, 47]

На першому етапі аналізу було здійснено перевірку тісноти зв'язку між змінними та відбір факторів за допомогою побудови матриці парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Результати кореляційного аналізу

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
Y	1								
X1	0,111775	1							
X2	0,785835	0,552996	1						
X3	0,492111	-0,29045	0,508776	1					
X4	0,50578	-0,23316	0,513046	0,933292	1				
X5	0,647393	0,269545	0,875612	0,729474	0,607705	1			
X6	0,627837	-0,28572	0,212986	0,262217	0,118013	0,299211	1		
X7	-0,07672	0,342165	-0,18924	-0,71992	-0,47572	-0,60842	-0,31529	1	
X8	0,925248	0,177522	0,774518	0,425287	0,322312	0,727739	0,752413	-0,25943	1

Джерело: розраховано автором у середовищі Excel

Результати кореляційного аналізу продемонстрували неоднорідність впливу обраних глобальних індикаторів. Фактор X1 – «Глобальний індекс миру» та X7 – «Чиста міграція» показали критично низький рівень кореляції з Y, що свідчить про відсутність лінійного статистичного зв'язку в досліджуваному періоді та стало підставою для його виключення з подальшого моделювання.

Найсильніший прямий зв'язок з ВВП показав чинник, що характеризує технологічні виклики – кількість інтернет-користувачів X8 з коефіцієнтом кореляції 0,92, а також фактор «військові витрати» X2 з коефіцієнтом 0,78.

В результаті аналізу матриці також було встановлено мультиколінеарності між окремими незалежними змінними – між X2 та X5, що дублювало інформацію в моделі та викривляло статистичну значущість. Для усунення цього явища та підвищення якості моделі було виключено колінеарні фактори.

У результаті для проведення регресійного аналізу було залишено п'ять ключових факторів:

- військові витрати (X2),
- глобальний індекс цін на енергію (X3),
- ціну на нафту марки Brent (X4),
- обсяг грошових переказів (X6);
- кількість інтернет-користувачів (X8).

На другому етапі було побудовано багатофакторну лінійну регресійну модель (рис. 3.8).

Отримані результати свідчать про високу якість апроксимації. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,989$, отже, що 98,9% варіації ВВП на душу населення в Україні пояснюється спільною дією обраних п'яти глобальних факторів.

Критерій Фішера (Significance F) = $5,52E-05 = 0,0000552$, що є значно меншим за нормативне значення 0,05 і підтверджує статистичну надійність та адекватність моделі в цілому.

SUMMARY OUTPUT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,994933							
R Square	0,989891							
Adjusted R Square	0,979782							
Standard Error	163,6688							
Observations	11							
ANOVA								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	5	1311553,4	2623107	97,92287	5,52E-05			
Residual	5	133937,4	26787,48					
Total	10	1324947,1						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	-3261,3	524,6093	-6,21663	0,001574	-4609,85	-1912,75	-4609,85	-1912,75
x2	-0,02759	0,008817	-3,12927	0,025979	-0,05025	-0,00493	-0,05025	-0,00493
x3	-16,0877	2,690973	-5,9784	0,001876	-23,0051	-9,17035	-23,0051	-9,17035
x4	61,73641	8,258147	7,475818	0,000676	40,50816	82,96465	40,50816	82,96465
x6	-218,831	77,93191	-2,80797	0,037638	-419,161	-18,5002	-419,161	-18,5002
x8	1,891889	0,28577	6,620329	0,001184	1,157295	2,626483	1,157295	2,626483

Рисунок 3.8 – Результати регресійного аналізу

Джерело: розраховано автором у середовищі Excel

Важливо зазначити, що всі фактори, включені до фінального рівняння, є статистично значущими, оскільки їхні Р-значення (P-value) не перевищують пороговий рівень 0,05.

Отримане рівняння регресії має наступний вигляд:

$$Y = -3261,3 - 0,027X_2 - 16,09X_3 + 61,74X_4 - 218,83X_6 + 1,89X_8$$

Деталізація результатів моделювання через аналіз коефіцієнтів регресії дозволяє визначити, як саме зміниться рівень життя в Україні при зміні

кожного з обраних показників щодо глобальних викликів на одиницю виміру. Розрахунки свідчать, що в умовах мілітаризації економіки зростання військових витрат на 1 мільйон доларів США призводить до зниження ВВП на душу населення на 0,027 долара. Хоча питома вага цього впливу може здаватися незначною, в масштабах національної економіки це свідчить про те, що відволікання фінансових ресурсів на сектор оборони, попри його екзистенційну необхідність, створює відчутний тиск на показники економічного добробуту громадян.

Надзвичайно показовою є дуальна природа впливу енергетичних ринків. З одного боку, загальне зростання глобального індексу цін на енергію на один пункт спричиняє падіння ВВП на душу населення на 16,09 долара США, що відображає високу енергоємність української економіки та її чутливість до інфляції витрат. З іншого боку, підвищення світової ціни на нафту марки Brent на 1 долар за барель супроводжується приростом результативного показника на 61,74 долара. Такий результат емпірично доводить, що для сировинно-орієнтованої економіки України сприятлива зовнішня кон'юнктура на товарних ринках (яка часто корелює з цінами на нафту) здатна перекривати негативні наслідки подорожчання енергоносіїв.

Також виявлено, що зростання обсягу грошових переказів з-за кордону на 1 мільйон доларів США статистично пов'язане зі зменшенням ВВП на душу населення на 218,83 долара. Такий результат кількісно підтверджує, що прямі фінансові надходження від трудових мігрантів не здатні компенсувати колосальні втрати, яких зазнає національна економіка через відтік продуктивної робочої сили. Втрата людського капіталу, який створює додану вартість за межами країни, є найбільш деструктивним фактором для внутрішнього економічного розвитку.

Найбільш позитивним драйвером виявився технологічний фактор X8, який показує, що навіть в умовах війни та ресурсної кризи саме інноваційна активність та технологічний розвиток є головним компенсатором економічних втрат та основою для відновлення.

Таким чином, економіко-математична модель підтверджує необхідність переорієнтації стратегії розвитку з ресурсної на інноваційно-технологічну модель для подолання глобальних викликів.

3.3 Стратегічні напрями забезпечення економічного зростання України в умовах глобальних викликів

Результати економіко-математичного моделювання, отримані у попередньому підрозділі, не лише підтвердили високу вразливість національної економіки до зовнішніх шоків, а й емпірично окреслили структурні диспропорції, що стримують розвиток. Виявлені статистичні закономірності, зокрема, деструктивний вплив відтоку людського капіталу, який за силою негативного впливу перевищує позитивний ефект від грошових переказів, та висока еластичність ВВП за технологічним фактором — вимагають докорінного перегляду парадигми державної економічної політики. Стратегія адаптації України до системи глобальних викликів має базуватися на переході від моделі «екстенсивного виживання» до моделі «економічної стійкості». Концепція передбачає формування такої архітектури національного господарства, яка здатна не лише поглинати зовнішні шоки без руйнування базових інститутів, а й використовувати кризові явища як тригери для прискореної структурної модернізації. Отже, ґрунтуючись саме на отриманих результатах економіко-математичного моделювання, було виділено 5 пріоритетів державної політики (рис. 3.9):

1. Демографічне відновлення.

Одним з висновків проведеного моделювання є підтвердження тези про те, що втрата людського капіталу є головною загрозою для економічного суверенітету. Обернена кореляція між обсягом грошових переказів та ВВП свідчить про те, що економіка втрачає творців доданої вартості.

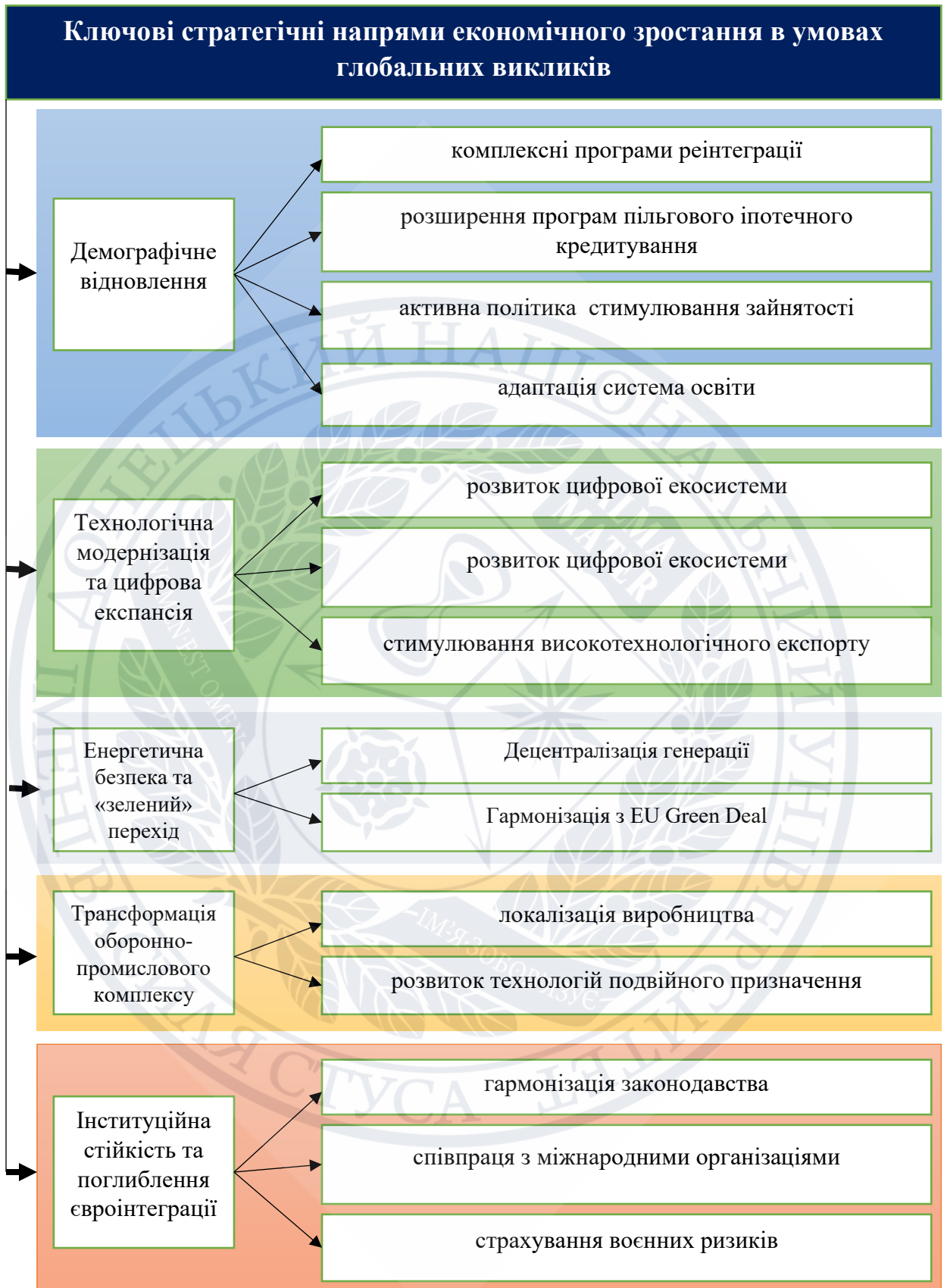

Рисунок 3.9 – Ключові стратегічні напрями економічного зростання в умовах глобальних викликів

Джерело: побудовано автором

Ключовим стратегічним пріоритетом має стати реалізація комплексної політики реінтеграції та повернення мігрантів. Процес не може обмежуватися лише закликами, а повинен спиратися на створення економічних стимулів, які б перевищували вигоди від перебування за кордоном. Першочерговим завданням є вирішення житлової проблеми, яка загострилася внаслідок руйнувань інфраструктури. Державна політика має фокусуватися на розширенні програм пільгового іпотечного кредитування, на зразок «ЄОселя», та запровадженні механізмів компенсації за втрачене житло, що стане основною умовою для повернення родин. Також необхідно запровадити податкові стимули для громадян, які повертаються з-за кордону та інвестують зароблені кошти у відкриття власного бізнесу в Україні. Трансформація системи зайнятості має відбуватися через масштабування грантових програм для мікро- та малого бізнесу (наприклад, «ЄРобота»), що дозволить перетворити потенційних отримувачів соціальної допомоги на активних суб'єктів економічної діяльності. Крім того, враховуючи структурне безробіття, нагальною є реформа професійно-технічної освіти з орієнтацією на потреби післявоєнної відбудови та створення гнучких програм перекваліфікації для внутрішньо переміщених осіб.

2. Технологічна модернізація та цифрова експансія.

Позитивний коефіцієнт впливу технологічного фактора (кількості інтернет-користувачів) на ВВП, виявлений у моделі, вказує на безальтернативність курсу на цифровізацію. В умовах, коли традиційні сектори економіки зазнали значних руйнувань, ІТ-сектор та цифрова інфраструктура мають розглядатися як наскрізна платформа для модернізації всієї економічної системи. Стратегічною метою є забезпечення повсюдного доступу до високошвидкісного інтернету, включаючи впровадження технологій 5G та розширення мережі супутникового зв'язку, що є базовою умовою для інклюзивного економічного зростання, особливо у деокупованих та віддалених регіонах.

Важливим вектором є подальший розвиток концепції «держава у смартфоні» та повна автоматизація адміністрування податків і митних процедур, що дозволить мінімізувати корупційну ренту, знизити трансакційні витрати бізнесу та покращити інвестиційний клімат, що є критично важливим в умовах дефіциту капіталу. Окрім того, держава повинна активно стимулювати експорт продуктів з високою доданою вартістю та ІТ-послуг, що дозволить диверсифікувати джерела валютних надходжень та зменшити залежність платіжного балансу від волатильних сировинних ринків, вразливість яких була підтверджена аналізом у другому розділі.

3. Енергетична безпека та «зелений» перехід.

Враховуючи доведений моделлю негативний вплив зростання світових цін на енергоресурси на ВВП України, стратегічним пріоритетом є кардинальне зниження енергоємності економіки та її декарбонізація. Стара централізована модель енергетики виявила свою вразливість перед військовими загрозами, тому майбутнє української енергосистеми полягає у децентралізації. Необхідний перехід до мережі розподіленої генерації, що ґрунтується на локальних відновлюваних джерелах енергії, когенераційних установках та системах накопичення енергії. Такий підхід не лише підвищить фізичну стійкість системи до ракетних атак, а й знизить залежність від імпорту викопного палива.

Також варто зазначити, що інтеграція України до європейського економічного простору вимагає повної гармонізації з Європейським зеленим курсом «EU Green Deal». Впровадження екологічних стандартів ЄС та модернізація промисловості є безальтернативною умовою збереження доступу українських товарів на європейські ринки в умовах запланованого запровадження механізму вуглецевого коригування імпорту. Ігнорування екологічних вимог загрожує втратою ключових ринків збуту, що матиме катастрофічні наслідки для експортно-орієнтованих галузей.

4. Трансформація оборонно-промислового комплексу.

Негативний вплив військових витрат, зафіксований у регресійній моделі, відображає класичний «ефект витіснення» ресурсів з цивільного сектору. Однак в умовах довготривалої безпекової нестабільності скорочення видатків на оборону є неможливим. Тому стратегічним завданням є перетворення витрат на оборону з економічного «тягаря» на «драйвер» інноваційного розвитку через розбудову національного оборонно-промислового комплексу.

Державна політика має бути спрямована на локалізацію виробництва озброєння та створення спільних підприємств із провідними світовими виробниками на території України. Це забезпечить трансфер технологій, створення робочих місць з високою продуктивністю та зменшення залежності від зовнішньої військової допомоги. Особливий акцент необхідно зробити на розвитку технологій подвійного призначення (Dual-Use Technologies) у сфері Military Tech, таких як безпілотні системи, засоби зв'язку та штучний інтелект. Інновації, розроблені для потреб фронту, згодом можуть бути успішно комерціалізовані у цивільному секторі, створюючи значний мультиплікативний ефект для всієї економіки.

5. Інституційна стійкість та поглиблення європейської інтеграції

Враховуючи високу залежність української економіки від зовнішніх чинників, підтверджену аналізом у попередніх розділах, також важливою є розбудова ефективних державних інститутів та повна інтеграція у західний економічний простір, що допоможе компенсувати геополітичні ризики через механізми колективної безпеки та доступу до ринків капіталу. Ключовим завданням є прискорення імплементації норм права ЄС не тільки як політичної вимоги вступу, а як інструменту покращення бізнес-клімату та захисту прав інвесторів. Крім того, необхідним є створення за підтримки міжнародних партнерів дієвих механізмів страхування інвестицій від воєнних загроз, що є єдиним способом розблокувати приплив приватного капіталу до завершення активної фази війни.

Таким чином, реалізація запропонованих стратегічних напрямів дозволить нівелювати негативний вплив глобальних ризиків. Ключ до відновлення та стійкого економічного зростання України лежить у площині внутрішніх структурних перетворень: збереженні та розвитку людського капіталу, забезпеченні технологічного стрибка та побудові нової, енергоефективної та безпекової моделі економіки.

Висновки до розділу 3

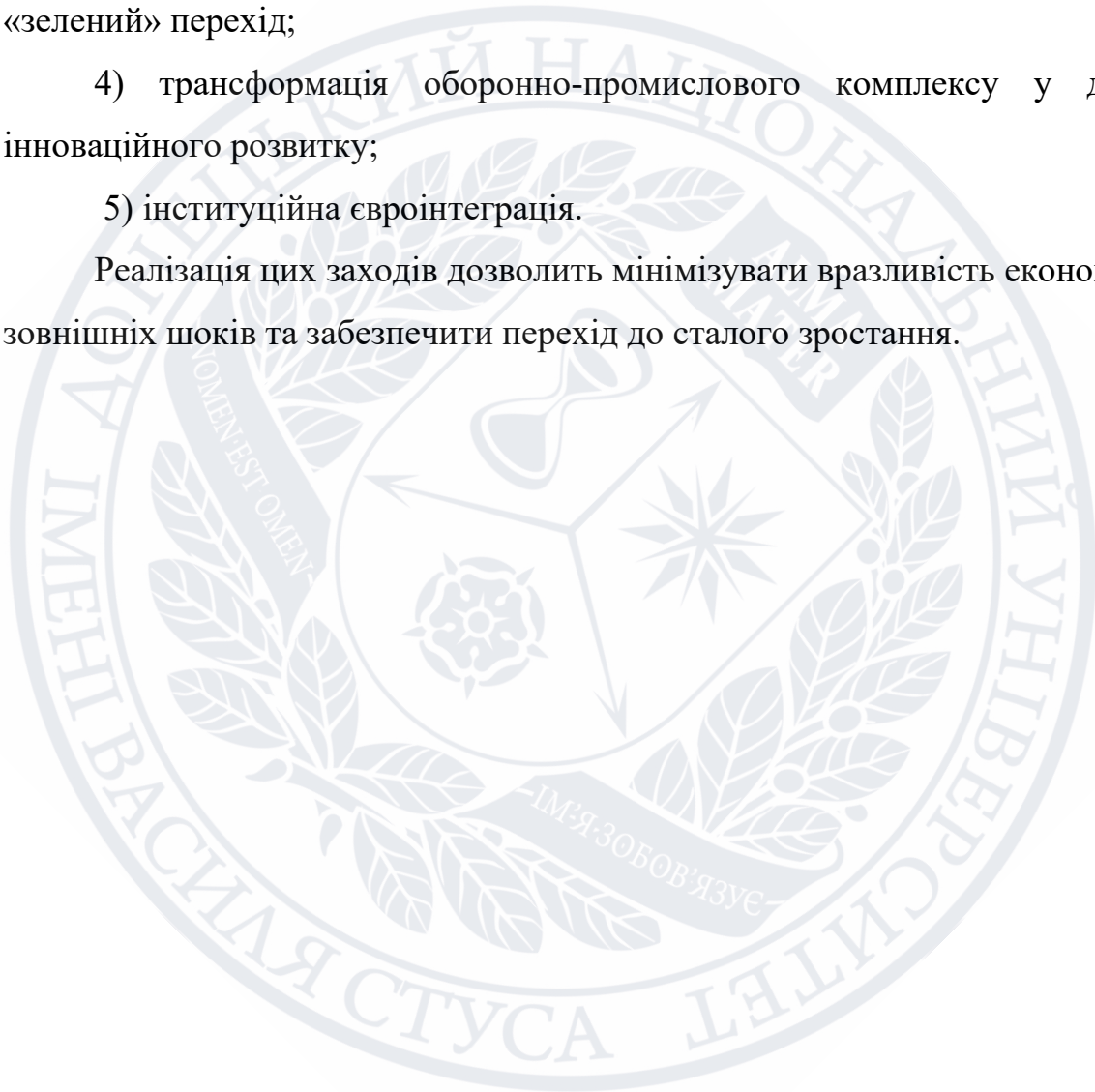
Аналіз вразливості національної економіки показав, що в умовах повномасштабної війни Україна опинилася в епіцентрі геополітичного та ресурсного шторму. Ризик збройного конфлікту трансформувався з імовірнісної категорії в реальний шок, що призвів до безпрецедентного падіння ВВП, руйнування енергетичної інфраструктури та вимушеної міграції мільйонів громадян. Встановлено, що економіка функціонує в режимі структурної деформації, де критично зросла частка видатків на оборону, а енергетична та логістична залежність посилює інфляційний тиск. Єдиним сектором, що продемонстрував високу резильєнтність та здатність до адаптації, стала цифрова економіка.

Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу емпірично підтвердили неоднорідність впливу глобальних факторів на добробут населення. Математично доведено негативний вплив мілітаризації та зростання світових цін на енергоресурси. Найбільш показовим стало виявлення сильного оберненого зв'язку між обсягом грошових переказів та ВВП на душу населення, що свідчить про критичну загрозу втрати людського капіталу, оскільки відтік робочої сили завдає економіці більшої шкоди, ніж компенсують фінансові вливання від мігрантів. Також моделювання підтвердило, що технологічний розвиток є ключовим драйвером економічного відновлення України.

На основі отриманих результатів обґрунтовано необхідність переходу до моделі економічної стійкості та визначено п'ять стратегічних пріоритетів державної політики:

- 1) демографічне відновлення;
- 2) прискорена технологічна модернізація та цифровізація;
- 3) забезпечення енергетичної безпеки через децентралізацію та «зелений» перехід;
- 4) трансформація оборонно-промислового комплексу у драйвер інноваційного розвитку;
- 5) інституційна євроінтеграція.

Реалізація цих заходів дозволить мінімізувати вразливість економіки до зовнішніх шоків та забезпечити перехід до сталого зростання.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичних підходів до визначення та класифікації глобальних проблем дозволило встановити, що вони є об'єктивним наслідком процесів глобалізації, які сформували єдиний, але вразливий світогосподарський простір. Аналіз генезису поняття показав трансформацію природи викликів: від суто ресурсних дисбалансів до складної системи «полікризи». На сучасному етапі найбільш релевантною визначено класифікацію ризиків за методологією ВЕФ, яка виокремлює п'ять взаємопов'язаних кластерів: економічні, геополітичні, екологічні, соціальні та технологічні.

Дослідження еволюції теорій економічного розвитку в умовах нестабільності продемонструвало зміну наукової парадигми від концепцій кількісного зростання до моделей якісного, безпечного та інклюзивного розвитку. Встановлено, що теоретичний базис сучасної економічної політики спирається на синтез концепції сталого розвитку, теорії економічних циклів та соціологічної теорії «суспільства ризику». В умовах перманентної невизначеності ключовим критерієм ефективності національних економік стає не максимізація прибутку, а стійкість – здатність системи адаптуватися до шоків.

Аналіз ролі міжнародних інституцій у регулюванні глобальних диспропорцій виявив, що існуюча архітектура глобального управління (ООН, МВФ, СОТ) переживає глибоку кризу мультилатералізму. Хоча Цілі сталого розвитку до 2030 року залишаються стратегічним орієнтиром, формальні інститути виявляються малоефективними перед лицем гібридних загроз та геополітичної фрагментації. Це призводить до посилення ролі неформальних об'єднань (G7, G20) та регіоналізації механізмів впливу.

Характеристика сучасних економічних та геополітичних ризиків засвідчила входження світової економіки у фазу «геополітичної рецесії». Домінуючим фактором впливу стали міждержавні збройні конфлікти, що

спричинило безпрецедентну мілітаризацію та зростання військових витрат до історичних максимумів. Економічні відносини дедалі частіше використовуються як зброя, що проявляється у геоекономічній фрагментації, санкційному протистоянні та зростанні масштабів незаконної економічної діяльності.

Оцінка масштабу екологічних загроз підтвердила формування «потрійної планетарної кризи», яка у довгостроковій перспективі є головним обмежувачем глобального розвитку. Встановлено, що порушення кліматичної рівноваги виступає каталізатором системної ресурсної кризи: загострення водного дефіциту та екстремальні погодні явища призвели до зростання показників гострої продовольчої небезпеки, а енергетичний перехід породжує нові форми залежності від критичних мінералів.

Дослідження соціальних трансформацій та технологічних ризиків виявило поглиблення глобальної соціальної поляризації. Стрімка цифровізація та розвиток штучного інтелекту генерують нові загрози, зокрема дезінформацію та кібератаки, які підривають довіру до інституцій. Ці процеси накладаються на фундаментальні демографічні дисбаланси та економічну нерівність, що провокує масштабні міграційні кризи та ерозію людського капіталу.

Діагностика вразливості економіки України до зовнішніх шоків показала, що внаслідок повномасштабної війни національна економіка зазнала структурної деформації. Ризик збройного конфлікту реалізувався у безпрецедентному падінні ВВП, руйнуванні енергетичної інфраструктури та вимушеній міграції мільйонів громадян. Виявлено критичну залежність економіки від зовнішнього фінансування та експортної логістики, при цьому єдиним сектором, що продемонстрував високу резильєнтність, стала цифрова економіка.

Побудована економіко-математична модель впливу глобальних факторів на ВВП України емпірично підтвердила неоднорідність дії зовнішніх сил. Математично доведено негативний вплив мілітаризації та зростання

світових цін на енергоресурси. Найбільш значущим результатом стало виявлення сильного оберненого зв'язку між обсягом грошових переказів та ВВП, що свідчить про те, що втрата робочої сили через міграцію завдає економіці більшої шкоди, ніж компенсують фінансові вливання. Водночас підтверджено, що технологічний розвиток є ключовим драйвером відновлення.

На основі отриманих результатів обґрунтовано стратегічні напрями забезпечення економічного зростання України, які базуються на переході до моделі «економіки стійкості». Визначено п'ять пріоритетів державної політики: демографічне відродження та реверс міграції; прискорена технологічна модернізація та цифрова експансія; забезпечення енергетичної безпеки через децентралізацію та «зелений» перехід; трансформація оборонно-промислового комплексу у драйвер інновацій; інституційна стійкість та євроінтеграція. Реалізація цих заходів дозволить мінімізувати вразливість економіки та забезпечити перехід до сталого зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакірова В. С., Голікова А. П., Довгаль О. А., Пересадько В. А., Сідорова В. І. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
2. Кислицина О.В. Глобальні проблеми та ризики сучасності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип.9-1. С. 28-31. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09-1/165.pdf
3. Шевченко О. Глобальні виклики сучасності: проблема класифікації та пріоритизації. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2017. № 1. С. 137-153. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/en/article/view/47/39>
4. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства: навч. посібник. Львів: Простір-М, 2021. 130 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Kotykh-Knysh-Globalni_problemy_liudstva-book.pdf
5. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen Randers, William Behrens III. 1972. The Limits to Growth. URL: <https://www.clubofrome.org/publication/the-limits-to-growth/>
6. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. United Nations. 1987. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
7. Хаєцька О. П. Проблеми та перспективи глобалізації, глобальні проблеми людства. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 316-322. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-55>
8. The Global Risks Report 2024. World Economic Forum. 19th Edition. Geneva: World Economic Forum. 2024. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>
9. Global Economic Prospects, January 2024 / The World Bank. Washington, DC : World Bank Group, 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

10. Global Issues. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/global-issues>
11. Global Risks Report 2024. Appendix A: Definitions and Global Risks List. Definitions. WEF. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/in-full/appendix-a-definitions-and-global-risks-list/>
12. Курілов Є. Огляд глобальних ризиків 2025 року. URL: <https://azones.law/analytics/oglyad-globalnyh-ryzykiv-2025-roku/>
13. Птащенко О. В., Архипова О. В. Глобальні проблеми людства: стан і перспективи вирішення. *Бізнес Інформ*. 2020. №10. С. 478–484.
14. Глобальні питання порядку денного. ООН URL: <https://www.un.org/ru/global-issues>
15. Харун О.А., Кошівська М.В. Економічна глобалізація як інструмент вирішення глобальних проблем людства. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Вип. 6 (11). С. 25–29.
16. Гончарова Т. О. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності*. Харків. 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2017/pdf/123.pdf
17. Лутковська С.М. Сутність системи екологічної безпеки сталого розвитку в умовах глобальної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. №4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.56>
18. Іващенко М.В., Киселюк В.А., Киселюк Ю.Є. Глобальні проблеми людства та їх прояв в Україні. *Економічні студії*. 2018. № 1 (19). С. 20–24.
19. Карнаух А., Вовк Б. Глобалізаційні виклики та глобальні проблеми сучасного світу. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін: збірник наукових праць / Відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. Вип. 35. С. 97-108.

20. Алексеева Т.І. Аналіз впливу глобальних проблем людства на економіку країн в умовах глобалізації. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Вип. 13. С. 35–42.
21. Птащенко О.В., Архипова Д.Є. Глобальні проблеми людства: стан і перспективи вирішення. Глобалізаційні процеси в економіці. *Бізнес Інформ*. 2020. N. 10. С. 478–484.
22. Вплив багатополлярної глобалізації на зовнішню торгівлю України: колективна монографія / за ред. Д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2024. 330 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vplyvbahatopoliarnoi-hlobalizatsii-na-zovnishniu-torhivliu-Ukrainy.pdf>
23. Дейнека Т.А., Дивнич О.Д., Волкова Н.В., Загребельна І.Л., Чернова О.В. Сучасні глобальні тенденції економіки. *Бізнес Інформ*. 2022. № 12. С. 37–44.
24. Кірдан О. П. Політика імпортозаміщення як складник державного регулювання продовольчої безпеки України. *Науковий журнал «Економічні горизонти»*. 2018. No2(5). С. 87–91. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/140679>
25. UN Climate Change. URL: <https://unfccc.int/>
26. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
27. FAO. URL: <https://www.fao.org/home/en>
28. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади. / За ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю.Ю. Туниці. Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. 440 с. URL: [https://www.uvm.edu/~jfarley/publications/WEC%20anthology%202011%20\(in%20Ukrainian\).pdf](https://www.uvm.edu/~jfarley/publications/WEC%20anthology%202011%20(in%20Ukrainian).pdf)
29. Глобальний економічний розвиток: тенденції, асиметрії, регулювання: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, В. К. Колесов та

ін. ; за наук. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника, В. К. Колесова. Київ: КНЕУ, 2013. 466 с.

30. Taleb N. N. *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House, 2007. 400 p.

31. *The Sustainable Development Goals Report 2024*. New York : United Nations, 2024. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024>

32. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають походження влади, багатства та бідності. 2-ге вид., випр / Пер. з англ. і наук. ред. О. Дем'янчук. К.: Наш формат, 2017. 440 с.

33. Briguglio L., Cordina G., Farrugia N., Vella S. Economic Resilience: Concepts and Measurements. *Oxford Development Studies*. 2009. Vol. 37, No. 3. P. 229–247.

34. Валлерстайн І. Світо-системний аналіз: вступ / пер. з англ. О. Юдін. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 175 с.

35. Romer P. M. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98, No. 5. P. 71–102.

36. Ринейська Л. С. Роль міжнародних організацій у формуванні міжнародних стратегій економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2018 №3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/56.pdf.

37. Балута І.В. Аналіз діяльності міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 1 – 6.

38. Сергієнко Т. І., Бабарикіна Н. А. Міжнародні організації та їх роль у вирішенні глобальних проблем щодо врегулювання політичних конфліктів. *Humanities Studies*. 2021. URL: <https://humstudies.com.ua/article/view/252005>

39. Голіков А.П. Глобальна демографічна проблема сучасності: стан та перспективи. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. 2016. С. 8–12.

40. *The Global Risks Report 2025*. World Economic Forum. World Economic Forum, 2025. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/digest/>

41. Data. WorldBank. URL: <https://data.worldbank.org/>
42. The Great Fragmentation' Driving Conflict: World Peace Plummets. URL: <https://www.visionofhumanity.org/the-great-fragmentation-driving-conflict-world-peace-plummets/>
43. Global Peace Index 2025. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>
44. SIPRI Military Expenditure Database. Stockholm international peace research institute. URL: <https://www.sipri.org/databases/milex>
45. Average annual Brent crude oil price from 1976 to 2025. URL: https://www.statista.com/statistics/262860/uk-brent-crude-oil-price-changes-since-1976/?srsltid=AfmBOopMXar75cpWMEkMy-qCxCzCRvSpCvKEOL1XhypIrHfVuD_0V3Gb
46. Global price of Energy index. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/PNRGINDEXM>
47. Number of internet users worldwide from 2005 to 2025. URL: <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/>
48. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
49. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_economy_in_2024/
50. Кириченко А. Україна зменшила імпорт енергоресурсів. URL: <https://epravda.com.ua/energetika/ukrajina-zmenshila-import-energoresursiv-na-14-803675/>
51. Global issues. Climate Change. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/climate-change>
52. Global issues. Food. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/food>
53. Global issues. Population. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/population>
54. Emissions Gap Report 2023. UNEP. URL: <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2023>

55. FAO Food Price Index. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en>
56. Global issues. Population. Refugees. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/refugees>
57. Inequality and health. URL: <https://inequality.org/facts/inequality-and-health/#cross-national-comparisons>

